

Cuprins

Prefață

I Despre culturile de tip geometric

II Despre bucuriile simple

III Despre istorie

IV Despre imposibilitatea de a face orice

V Despre Dumnezeu

VI Despre omul care nu este

VII Despre singurătate

VIII Despre problema totului și a părților

IX Despre păcat

Nota editurii

CONSTANTIN NOICA se naște la 12/25 iulie 1909 la Vitănești (Teleorman). Este elev la liceele bucureștene „Dimitrie Cantemir“ și „Spiru Haret“ — în a cărei revistă, „Vlăstarul“, debutează în 1927. Între 1928 și 1931 urmează cursurile Facultății de Litere și Filozofie din București; ulterior, va face un an de specializare în Franța (1938–39). În perioada 1932–34 lucrează ca bibliotecar la Seminarul de Istorie a Filozofiei; devine (în 1932) membru al asociației „Criterion“; din 1933 își începe îndelungata colaborare la revista „Vremea“. În 1934 este premiat pentru prima sa carte, *Mathesis sau bucuriile simple*. Își dă doctoratul în filozofie la Universitatea din București în 1940, cu teza *Schiță pentru istoria lui cum e cu puțință ceva nou*. În anii 1940–41 e referent pentru filozofie la Institutului român-german de la Berlin; reîntors în țară, editează împreună cu C. Floru și Mircea Vulcănescu patru din cursurile lui Nae Ionescu și anuarul „Izvoare de filozofie“ (1942–43). Între 1949 și 1958 are domiciliu forțat la Cîmpulung-Muscel, iar din decembrie 1958 până în august 1964 e deținut politic. Începînd din 1965 este cercetător principal la Centrul de Logică al Academiei, de unde se va pensiona în 1975. Își petrece ultimii 12 ani ai vieții la Păltiniș (Sibiu), devenind un veritabil mentor spiritual al tinerei generații de intelectuali români. Moare la 4 decembrie 1987 la Sibiu. Este înmormîntat la Schitul din apropierea Păltinișului.

TITLURI importante (enumerare în ordinea apariției primei ediții):

Mathesis sau bucuriile simple (1934), *Concepte deschise în istoria filozofiei la Descartes, Leibniz și Kant* (1936), *Schiță pentru istoria lui cum e cu puțință ceva nou* (1940), *Două introduceri și o trecere spre idealism* (1943), *Douăzeci și șapte trepte ale realului* (1969), *Rostirea filozofică românească* (1970), *Creație și frumos în rostirea românească* (1973), *Eminescu sau gânduri despre omul deplin al culturii românești* (1975), *Despărțirea de Goethe* (1976), *Sentimentul românesc al ființei* (1978), *Șase maladii ale spiritului contemporan* (1978), *Povestiri despre om* (1980), *Devenirea întru ființă* (1981), *Scrisori despre logica lui Hermes* (1986).

CONSTANTIN NOICA

M A T H E S I S

S A U B U C U R I I L E S I M P L E

Prefață

De ce ne place să spunem lucruri pe jumătate adevărate? Mă gândesc la toate actele de eroism, la marile agonii și victorii din planurile diferite ale vieții, și am impresia că le văd decurgând dintr-o nesiguranță, dintr-o șovăială, dintr-o jumătate de adevăr. E ceva care nu ne inspiră nici măcar nouă încredere, la începutul lucrurilor; un raționament pe care-l simțim greșit sau o hotărîre pe care-o vedem bine că nu e cea bună.

Și pe urmă, fără să știi cum, ceva obscur și fără formă vine și-ți îmbracă nesiguranța, prefăcînd din centrul acela de neliniște și pendulare un sîmbure de mistică și adevăr. E de multe ori inexplicabil felul cum devin oamenii apologeti, trăind și patetizînd pentru jumătățile lor de adevăr. Sau, poate, au dreptate?

Nu. Cum ar putea să aibă? Dar ne place tuturor să mimăm stările sufletești ale omului închipuit de noi că spune adevăruri. Îi furăm gesticulația și retorica, îmbolnăvind-ne de frigurile unei sincerități îndoielnice. De multe ori ne lăsăm prinși, uitînd că nu avem dreptate. Dar cîteodată nu uităm...

Autorul acestor rînduri n-a pierdut din vedere faptul că nu are întotdeauna dreptate. Ar fi vroit să aibă — și i-a fost ciudă. A căzut în exces, a cău tat excesul, ca o ușurare. Dar sînt atît de multe excese împrejurul nostru, formele de viață, toate, par a fi atît de nefirești din punctul de vedere al adevărului — încît această încercare nefirească de aci poate fi și ea iertată.

De altfel, cineva spunea odată: „Oricine, rătăcit într-o pădure, urmărește cu neostenită energie o direcție oarecare, descoperă un drum nou.“ E o invitație la exces. Căci nu e vorba de drumuri noi, poate. Dar e vorba de treceri, de viețuiri, de drumuri, pur și simplu, — într-o lume în care desigur nimeni nu știe prea mare lucru.

Despre culturile de tip geometric

Este astăzi un lucru bine asigurat în știință faptul că, din punct de vedere al formei, tot universul, ca și orice parte a lui, pot fi înglobate într-o expresie de forma $f(x, y, z)$. Ba un om de știință contemporan se gândea chiar la posibilitatea de a scrie ecuația unei statui, a statuii lui Venus din Milo, de pildă. Negreșit, ar fi o ecuație lungă și foarte probabil că ar fi respingătoare ca aspect. Atâtea cifre, într-o frumusețe simplă și directă ca statuia aceea! Dar ce importă lucrul acesta? Ar fi o ecuație, nu este așa? Ar fi o nouă frumusețe, *cealaltă* frumusețe a Venusei din Milo. Vom învăța vreodată să o vedem și pe ea?

Și totuși întreaga cultură, pe care o avem în spațiul nostru, nu face decât să ne ducă spre acea înțelegere a realității, spre această nouă frumusețe a ei. Constatând că orice parte a lumii, ca și lumea toată, sînt știute, ne aparțin în propriu, se pot scrie prin calculul nostru — cultura aceasta europeană, sau greacă, sau cum i se va mai zice, pare a fi dovedit tot ce vroia să dovedească și a fi sfârșit cu propriile ei întrebări. Cultura noastră a răspuns astfel la întrebările pe care și le-a pus, descoperind totdeodată noua frumusețe, cea formală, cea lineară, de adevăr matematic, pe care o căuta în lucruri. De acum înainte rămîn numai anumite calcule de făcut...

Bineînțeles, trebuie adăugat ceva aci, pentru sinceritatea discuției: nu se poate pune în formulă nici un lucru decât după ce se va fi oprit mișcarea. Apele nu se pot scrie decât cînd au înghețat. *Viul* nu poate fi atins — cel puțin pe căile pe care s-a angajat de la început cultura noastră, prin problemele cărora le-a căutat o soluție. Dar în afară de obiectivul acesta, de a surprinde viul, obiectiv pe care cultura *nu* și l-a propus, ea este pe cale să le atingă pe toate celelalte pentru care cu adevărat și în mod explicit s-a străduit ea. În cultura noastră se găsesc, sau sînt indicii că se vor găsi, într-o fericită zi științifică, răspunsuri la toate întrebările bine puse. Dacă cineva vrea răspunsuri la alte întrebări, trebuie să le caute într-altă parte.

Vrem să spunem, cu alte cuvinte, că, în ansamblul ei, sau măcar într-una din orientările ei precumpănitoare, cultura noastră ni se pare de un anumit tip, care se cere mai bine lămurit de cum a fost pînă acum. În bună parte, cartea aceasta vrea să-l realizeze pe planul vieții interioare. Dar tipul nostru de cultură suferă și o discuție științifică, pe care ar trebui odată să o întreprindem.

Fără îndoială că nici un tip de cultură nu stă singur și nu se realizează pe cont propriu. Astfel, tipul de cultură pe care vrem să-l descriem aci a conviețuit cu un alt tip, sau elemente de ale lor au stat întotdeauna împreună și s-au jenat reciproc. Întrebările unuia s-au trecut asupra celuilalt și multe cugete, obosite de atîta neînțelegere, au căzut în scepticism, pur și simplu pentru că n-au știut la ce porți să bată.

Afirmația pe care o înaintăm este: în bună parte totuși *cultura noastră e de tip matematic* și tipul acesta se opune culturii de *tip istoric*.

Ni se pare, așadar, că surprindem acest dualism: geometrie — istorie, a cărui polemică, transpusă pe planul culturii, e opoziția celor două tipuri de cultură.

Propriu vorbind, nu se înțelege aci în mod necesar conținutul geometriei, ci e vorba numai de anumite caractere ale ei. E vorba de atmosfera ei. Cultura noastră pare că nu se poate realiza pînă la capăt decât în această atmosferă. Căci geometria nu e numai desfășurare silogistică pe baza cîtorva principii. Ea e și: idee de ordine, un anumit stil, imanentă și o serie întreagă de probleme, de care va trebui pînă la capăt să dăm socoteală. Iar cultura noastră pare a crede în cîteva din aceste lucruri.

Nu e vorba deci nici un moment de conținutul propriu-zis al geometriei, de teoremele, problemele și desfășurările ei în timp logic. De aceea și spunem deseori geometrie, în loc de matematici: pentru că geometria e știință elementară, în primul rînd, și aci nu e vorba decât de elemente, de anumite elemente care stau la baza dialecticii spiritului; și pentru că, în al doilea rînd,

termenul de geometrie a calificat întotdeauna și alte lucruri decât lucrul matematic (*esprit de géométrie*, opus lui *esprit de finesse*; sau, de pildă, afirmația lui Platon că „Dumnezeu geometrizează“). A fost întotdeauna puțină poezie, ceva lirism, altceva decât simplă știință sub rubrica: geometrie.

Cultura noastră este așadar de tip geometric — pe deasupra materialului ei, alcătuit din creații spirituale de diferite ordine —, în justificările și înțelesurile ei. Bineînțeles că acest conținut cultural poate fi matematic, și e preferabil, pînă la un punct, să capete un aspect matematic. N-a vroit o școală filozofică, așa cum era cea a pozitivismului francez, să matematizeze toate științele? Totuși nu aspectul decide de lucruri. Există ceva mai adînc și mai necesar, care face ca toate valorile culturii noastre să încapă într-o singură familie. E, poate, un destin și în culturi, iar destinul culturii noastre ar putea fi acesta de a geometriza.

Am vroi să spunem că, într-un anumit înțeles, creațiile noastre în ordinea spiritului duc numai la geometrie, deși geometria nu este întotdeauna simplă geometrie. Căci e vorba de spiritul lucrurilor pe care le întreprindem. Și de aceea e poate cazul să spunem: spiritul rector e geometric.

Și e foarte adevărat că avem dreptul să discutăm în cultură mai mult decât: care e suma unghiurilor unui triunghi... Dar orice vom întreprinde, cu oricîte libertăți am fi înzestrați, vom sta întruna sub semnul pur al geometriei. Destinul nostru e de a desena figuri regulate.

Ceea ce caracterizează de la prima vedere o cultură de tip geometric este idealul ei: știința universală, *Mathesis universalis*.

Și toată cultura noastră, către ce tinde ea decât către o expresie finală simplă, către un sistem care să dea socoteală de tot ce se întîmplă în univers, eventual către o formulă atotecuprinzătoare?

Idealul culturii noastre e unificarea. Un Platon, un Descartes, un Leibniz, un Husserl o vor în mod explicit. Dar ce disciplină particulară, care efort științific susținut și conștient de sine nu se lasă dominat de aceeași pornire unificatoare? Toată cultura noastră pare că suferă după nostalgia unului. Stăruie ceva din spiritul monoteist și în cultură.

E demn de observat cu acest prilej că monoteismul, sub forma lui definitivă, n-a fost totuși atins atîta vreme cît omul a privit în afară, spre lume; ci ochii au trebuit să se întoarcă înăuntru, pentru a căpăta de acolo revelația pe care natura exterioară nu vroia să le-o dea. Și astfel s-a putut spune că fapta cea mare a creștinismului a fost de a înlocui Dumnezeu-natură prin Dumnezeu-spirit și raportul de transcendență prin cel de imanență.

Cultura noastră pare să nu fi făcut într-alt fel. Și era firesc să fie așa, căci ordinea religioasă e solidară cu ordinea culturală în genere. Posedată de idealul ei de ordine strictă, cultura l-a căutat multă vreme în lume, pentru a-l găsi, la urmă, în om însuși. Nu natura e ordine, nu lumile astronomice sînt marile acorduri matematice, dar spiritul e ordine și el ritmează realitățile pe care le ia în considerație.

Dacă o *Mathesis universalis* poate fi înfăptuită, elementele ei trebuie să zacă în noi înșine, în primul rînd, și să fie universal omenești, în al doilea rînd. Grupate și constituite, aceste serii de elemente stau sub două discipline vaste: logica și matematica. Acestea sînt idealul nostru de ordine; pe ele am vroi să le inserăm în lume, pentru a o face mai clară și mai umană; pentru ele alergăm, pentru aceste bunuri, care de fapt ne stau la îndemîină, alergăm în spații, peste sute de mii de ani lumină.

S-a întîmplat, în istoria gîndirii omenești, un proces care nu poate fi prea bine urmărit, întîi pentru că se asociază cu tot felul de alte orientări și idealuri umane, apoi pentru că nu lucrează la suprafață, ci în adîncul istoriei; dar care proces se desprinde ca unicul responsabil, conștient de sine, în istoria culturii: gînditorii, anume, au început să-și dea seama că știința e a *omului*, cultura e a sa, legile universului și geometriile acestuia sînt toate ale sale.

Dacă experiența religioasă a omului a dezgropat din el toate rezervele de spiritualitate, experiența sa științifică i-a scos la iveală toate rezervele de culturalitate.

Cultura e omenească; e adevărul nostru, e ordinea după chipul și asemănarea noastră. Nu înseamnă, de aci, că adevărul e relativ la conștiința omenească și constituie, ca atare, o degradare a vreunui adevăr absolut. Dar adevărul pur și simplu nu are sens în afară de conștiința noastră. Știința și cultura nu sînt dincolo de noi. Orice s-ar face, un anumit antropologism ne domină toate creațiile.

A vorbi deci de o relativizare a culturii înseamnă a o considera pe aceasta drept altceva decât este. Cultura nu e decât omul însuși.

De aceea Kant a putut afirma, într-o zi, un lucru care dă socoteală pentru toată cultura noastră: „Științele nu s-au constituit, scria el, decât în clipa când au devenit conștiente că rațiunea nu află de la lucruri decât ceea ce pune ea în ele.“

„Rațiunea nu află de la lucruri decât ceea ce pune ea în ele“... Așadar spiritul se caută pe sine în lucruri. Spiritul are o activitate proprie, pe care ne-o revelează lumea. Căci lumea nu este — nu este pentru noi, nu există pentru știință și pentru cultură — dacă nu este și în spirit. Lumea nu are nici un înțeles, pentru noi, fără conștiință.

Dar, întreba cineva, dacă e adevărat că lumea nu se constituie decât prin conștiință, atunci ce era când nu exista nici o conștiință? Ce era în lipsa oamenilor?

Ce era atunci? Nu era știință, atîta tot. Dacă e adevărat că exista lum ea? Dar existența nu are nici un înțeles în afară de știință. Existența e o presupuziție a calculelor noastre, o ipoteză dată în problemele pe care le discutăm. A, existența mai are un înțeles: de prezență. Dar cine să spună că lumea era prezentă atunci când nu existau oameni; din moment ce, tocmai, nu existau oameni? Cine să ne vorbească de o prezență, dacă nimeni nu era prezent?

Atunci, spiritul se caută pe sine în lucruri. Ar putea părea surprinzător faptul că se caută altundeva decât în el; dar nu e nevoie să credem că lucrurile sînt atît de depărtate de spirit. Spiritul se caută în lucruri, așa cum se caută într-o figură geometrică, pe care el singur și-o construiește, pentru a-și explicita propriul său silogism, demonstrația pe care vrea să o dea teoremei sale. Spiritul se caută în lucruri numai pentru atît: pentru a se explicita. Natura e un pretext. „Natura, scria un om de știință contemporan, pune spiritul la încercare. El răspunde, constituind matematicile.“

Cum poate da valori omul acestui univers imens? Toate lumile astronomice, distanțele în fața cărora sîntem atît de mici — cum putem să credem că ele nu se țin decât prin semnificațiile date de spiritul nostru? La care s-a putut răspunde că universul legal, universul acesta articulat, deși imens, e încă o construcție a minții noastre. Atunci nu e decât firesc ca omul să-i dea valori.

Eu, părintele lucrurilor... Cum de nu s-a văzut ce mult spirit geometric este în tendința aceasta constructivistă a culturii noastre!

Pînă acum, cultura noastră se dovedise a fi de tip geometric prin aceea că năzuia spre ordine: *Mathesis*. Acum ea se dovedește de tip geometric și prin aceea că e constructivă, nu simplu interpretativă sau descriptivă.

Cultura noastră introduce un primat al „făcutului“ asupra datului. Oamenii de știință s-au întrebat, de pildă, ce cunoaștem noi asupra existenței lucrurilor? Noi nu luăm în considerație decât mișcarea lor — arăta într-o zi filozoful Hermann Cohen —, și mișcarea nu e a lucrurilor, ci e o categorie a minții noastre. În loc să considerăm lucrurile, considerăm mișcările, pe care, de fapt, tot spiritul nostru le-a pus în lucruri. Căci mișcarea — cea științifică — noi nu o simțim, ci o gîndim: o gîndim punînd în ea deplasări infinit de mici, o gîndim grație metodei infinitezimale. Prin metoda infinitezimală spiritul reface, în planul științei, toată mișcarea și deci toată natura. Natura din știință nu *este*, așadar. Natura se face, o construiește intelectul, calculul.

Cu toate acestea, în mod curent se afirmă că lumea e dată. Ce înseamnă însă dat, în știință? Dat, răspundea același Hermann Cohen, reprezintă ceea ce îmi pun eu pentru a construi o temă. Datul e o metodă de lucru. Îmi dau anumite lucruri, anumite ipoteze, și prin ele pot să fac lumea. Căci lumea, lumea din știință, este o lume făcută. Dacă ipotezele mele n-au reușit bine, dărîm lumea și ridic alta în loc. Nu operează în felul acesta toată știința contemporană? Și nu este, atunci, „făcutul“ unul din caracterele dominante ale culturii noastre?

În sfîrșit, alături de ideea de ordine și de efortul constructiv, cultura noastră închide în ea un ultim înțeles geometric: imanența.

Este un fapt caracteristic lucrului geometric acela că el nu transcende. Dacă-ți dai un triunghi și consideri asupra lui o problemă, nu te gîndești nici o clipă la o existență exterioară oarecare și la vreo depășire posibilă a cadrelor pe care ți le-ai impus. Faptul geometric nu face intelectul să iasă din sine. Nu-l silește să accepte ceva străin de sine. Într-un anumit sens, toată geometria e în noi și niciodată nu iese din noi, oricîte desene pe hîrtie am face.

La fel, faptul cultural în genere tinde să rămână închis veșnic într-un cerc: în conștiință.

Există o anumită orientare către subiect, care poate fi urmărită în tot planul culturii, peste toată întinderea lui. Tendința aceasta este însă clară în filozofie. Astfel, s-a constatat de o bună bucată de vreme că, în locul lucrurilor din afară, filozofia a început să cerceteze intelectul și, în locul naturii, știința asupra naturii. Și s-a spus, pe drept cuvânt, că obiectul filozofiei este mai puțin lumea decât științele. Filozofia pare, mai mult decât orice, o orientare către subiect, către ceea ce se petrece acolo, înăuntru. Dar tot înăuntru se realizează și celelalte fenomene de cultură. De la Kant încoace, mai ales, subiectivitatea a devenit chiar teatrul de operații al tuturor activităților spirituale. Nu numai știința e în conștiință, dar moralitatea și arta sînt și ele în conștiință; iar cultura întregă nu se ține decât datorită unității pe care o dă „conștiința de cultură“.

Conștiința nu se poate depăși, aproape. Cum ar face-o, și încotro? Nici un fel de ontologie nu mai pare că răspunde acestei vaste subiectivități, după cum nici un fel de ontologie nu răspunde întrebărilor geometriei. Pozitivismul veacului al nouăsprezecelea credea că desființase metafizica făcîndu-se că nu vrea să o ia în considerație. Dar astăzi are loc cealaltă moarte a metafizicii, adevărata moarte a metafizicii: moartea prin spirit geometric.

Ca și geometria, cultura începe să se lipsească de ceea ce s-a numit realitate. De ce nevoia de a afirma realitatea? Lucrurile rămîn în mine, împreună cu toate desfășurările lor posibile. Lumea e doar pretextul meu de a le pune în evidență. Dar nici o depășire nu e realizată pe această cale. Spiritul nu ajunge la nimic, nu lovește în nimic. Sistemele de cunoaștere sînt, ca monadele, simple puncte de vedere. Închise, fără ferestre. Cu un sistem de cunoaștere nu ajungi nicăieri — decât unde ești. Spiritul nu se mișcă din loc. Iată de ce, propriu vorbind, e o imposibilitate pentru conștiința noastră ca ceva efectiv nou să existe în lume.

Ce înseamnă, de pildă, acest lucru nou, altul decât mine: realitatea? S-ar putea să însemne ceva, dar metodele mele de lucru nu mă duc către ea. Lumea ca prezență, ca fapt viu, dat, este o presuposiție a culturilor istorice, culturile acelea în care curgerea, destinul și actualitatea primează. Lumea culturilor de tip geometric, însă, este un ideal de ordine, făcut de conștiința omenească și păstrat în conștiința omenească.

Așadar, acestea sînt notele constitutive ale unei culturi de tip geometric: ordine, constructivism, imanență.

Este exagerată afirmația că toată cultura noastră se dovedește a fi de acest tip? Poate că da. Există, într-adevăr, atîtea sisteme de filozofie care nu sînt idealiste și atîtea nostalgii, în tot cuprinsul culturii noastre, după un „dincolo“...

Dar am voit să deosebim categoric acest tip de cultură de celălalt, cu care obișnuit conviețuiește. În amestecul lor, problemele s-au confundat și toate apele sînt acum tulburi. Tipurile noastre de cultură trebuiesc desfăcute din îmbrățișarea lor și puse să stea așa cum le e locul: față în față.

Deviza culturii de tip geometric ar putea fi deviza aceea a cîtorva spirite fanatice din evul mediu: *multa habentes, nihil possidentes*. Geometria știe multe lucruri, dar n-are nici o posesiune efectivă. Culturile de tip geometric au legi, au cîte o *Mathesis* sau tind către una, au construcții grandioase și fac neconținut altele noi; dar nu au, în schimb, nici o realitate, nici un fel de concret, altul decât concretul palid construit de spirit, pus de spirit, pentru înalta glorie a spiritului.

Geometriilor pe care și le dă conștiința nu li se opune decât istoria care se dă singură. Cultura de tip geometric face parte din ordinea spiritului, cea de tip istoric face parte din ordinea naturii.

Dar ce sens are atunci o cultură de tip istoric? Spuneam că e o cultură în care primează destinul. Ea e deci o cultură oarbă. Plină de prezențe, e adevărat. Dar a trăi nemijlocit printre prezențe, a te confunda cu ele, a ființa o dată cu ele — înseamnă a renunța la omenie, sau a o depăși.

A trăi ca om al unei culturi de tip istoric înseamnă, poate, a trăi ca arborii, ca păsările sau — cine știe? — ca îngerii. E *altă* viață, în planul culturii vorbind, decât viața omului. E mai puțin, sau mult prea mult. Cultura de tip istoric e biologică sau, atunci, e angelică. Religia ne-a făgăduit perspectiva cea de a doua. Istorismul vrea să ne reîntoarcă la perspectivele biologiei?

Dar — ni se răspunde la această observație — nu e simplă biologie. E o biologie transfigurată cea care ni se propune.

Biologie transfigurată? Ni se pare că tot respect față de biologie se ascunde în dosul acestei transfigurări. Iar cultura s-a născut din nesocotirea biologiei, dintr-un exces față de ea. Cel puțin jumătate din cultura noastră, tot ce e geometrie și geometric în ea, stă dincolo de biologie.

Cultura pare a se fi născut între două bătăi de puls ale vieții; într-o pauză. De unde nu rezultă că, în mod necesar, cultura nu mai este viață. Cultura e încă viață — și anume ceea ce are mai generos viața în ea, anume excesul. E nepotrivit să se spună: cultură și viață. Cultura crește din excesul vieții asupra ei înseși, deci prelungește viața.

Există anumite exemple, în istoria culturii, care ar trebui afișate peste tot, ca să se știe adevărata origine a lucrurilor. Astfel, pilda lui Pascal ar trebui să ne fie veșnic prezentă. Pe Pascal îl dureau dinții, și biograful spune că suferința lui era îngrozitoare. Ce putea să facă? Putea să strige, ca noi toți, putea să dea curs suferinței sale fizice. Dar el a preferat să facă altceva: geometrie. În orele acelea când durerea îl exaspera, el desena figuri regulate și, în dezordinea suferinței lui, gâdea lucruri regulate.

Cîtă umană demnitate nu era în gestul lui... E necesar cîteodată să uiți viața. Sînt anumite împrejurări cînd trebuie să te depășești pe tine prin cultură. Să te *înstrăinezi* prin cultură. Să pui distanțe înlăuntrul tău. Nu face aceasta, cultura?

Cîți oameni, de pildă, nu s-au „pierdut“ în știință? Și-au lăsat deoparte tot ce au purtat pînă atunci cu ei, toată zestrea lor de bucurii sau povara lor de dezastre. Coeficientul nostru personal, sau sistemul obscur de lucruri mici care ne dau nebunia noastră locală, tonul acesta moral specific, coloritul nostru — ce frumos s-au șters toate dintr-o dată sub pata mare și omogenă a științei.

Am reușit astfel trecerea de la local la universal, saltul sufletesc de la locul unic la locul comun. „Marile locuri comune ale spiritului.“ Toată cultura, cu teoremele ei de geometrie, cu legile ei naturale, cu febra ei estetică și înnobilarea religioasă, ce sînt lucrurile acestea decît locuri comune pentru toate structurile individuale, întîlnirile cu sine ale spiritului divizat în lume?

Ne întîlnim toți într-o piață mare, parcă. Fiecare a avut ceva de uitat și, cu cît a reușit să uite mai bine ce a lăsat în urma lui, cu atît a reușit să se apropie mai bine de ceilalți. În acest sens, ar trebui să ni se pară întotdeauna ceva nebunesc în tendința de a ne istoriciza, de a ne divide. Să ne dividem, întru ce? E nebunesc să nu vrem a vedea că lucrurile și noi înșine sîntem mai mult sau mai puțin aceiași. Să ne dividem, poate, numai în micile noastre singularități de fiecare zi. Dar nu a simțit nimeni cîtă trivialitate este aci? Cum, noi sîntem noi înșine pentru că avem anumite rezonanțe particulare, emotivitatea asta, boala asta care ne face oameni răi și mic i la suflet; numai pe ntru atît? Și cînd este Pascal el însuși: cînd îl dor dinții sau cînd face geometrie?

Noi sîntem, poate, spirit. Sîntem capacitate universal emotivă; noi, divizați în lume, așa cum stăm, sîntem totuși ritmuri. Să lăsăm ritmurile să ne solidarizeze. Dacă avem ceva de așteptat de la cultură, e să ne scape de rușinea de a sta în afară de ritmuri.

Dar de ce să se creadă că a trăi ritmic înseamnă a nu trăi din plin? De ce viața să nu poată fi trăită efectiv și cu întregurile ei, printre marile locuri comune ale spiritului? Ce idee surprinzătoare aceasta — că, dacă nu mai e trivială, viața nu mai este. Viața este, întregă, pe toate planurile pe care o punem în joc. Ea nu poate fi parțială, dar se poate lepăda de anumite conținuturi de *hic et nunc*.

Și totuși există un fel de convingeri oficiale după care, dacă nu e trăită cu toate conținuturile ei imediate, viața trebuie să fie neapărat parțială. Așa ni se spune, de pildă, că oamenii întreprind anumite acțiuni culturale nu din tot plinul lor sufletesc, ci cu anumite dispoziții, numai. Se spune: oamenii fac știință pentru adevăr, atîta tot. Restul vieții lor, atunci cînd fac știință, e mort.

Dar nu e deloc așa! Oamenii nu cred atît de mult în abstracțiuni cum se spune cîteodată. Ei fac știință ca să uite o dragoste, pentru că îi dor dinții, pentru că îi încîntă cîte o metodă de lucru. Dacă adevărul e o metodă de lucru, atunci a face știință pentru adevăr are un sens, căci facem știință din toată inima: putem iubi o metodă și putem crede în ea. Dacă adevărul e ordine, punere sistematică de probleme și reușită — atunci încă are un sens să ne gîndim la adevăr. Dar așa, simplă abstracțiune? E necesar să promovăm abstracțiunile, bineînțeles. Dar cine crede că abstracțiunea e

seacă de simțiri, că știința e anemie și că, în laboratoarele ei, cultura se face „la rece“, acela n-a învățat nimic din rosturile culturii.

Pentru că, din imprudență, oamenii științei și ai culturii și-au făcut un titlu de noblete din această aparență de calm și uscăciune — de aceea au reușit să dezguste ațîția oameni, cu privire la cultură, și să-i facă să creadă că a promova cultura înseamnă a pierde din viață. Sau, cu alte cuvinte: pentru că oamenii care au practicat cultura de tip geometric au abuzat de formalismul lor, de aceea cultura de tip istoric s-a făcut întotdeauna necesară.

Dar a promova formele nu înseamnă a ucide viața. Nu trebuie crezuți oamenii de știință cînd spun că sînt calmi și netulburați. Nu trebuie crezut Pascal cînd spune că exercițiul lucrurilor pure îi calmează durerile. E altă neliniște liniștea sa aparentă, ațîta tot. E o deplasare, e translația de la biologie și dramele ei la formalism și dramele formale. Strigătul devine cîntec și dezechilibrul dans.

Cine a spus că pierde prin aceasta viața? Afirmatia nu are nici un sens. Cum să pierzi viața? Ea poate fi uitată, asta-i altceva. O uit și mă pierd în forme, în formele care nu mă devitalizează totuși, ci mă vitalizează pe alt plan. Nu sînt mulțumit cu conținutul vieții. Nu-mi convine, pur și simplu, ceea ce se întîmplă și de aceea caut alt conținut, chiar dacă el va fi un conținut de forme. Căci ce pot să găsesc altceva în mine decît forme? Cine, renunțînd la lume, a putut să pună o altă lume în loc, o lume efectivă, de prezențe, și nu una de fantome?

În definitiv, toată polemica dintre cultura de tip geometric și cea de tip istoric la același lucru se reduce. Săturat de prezențe, de actualitate, de conținutul imediat al vieții lui, omul și-a încercat norocul în inactual și a început elaborarea formelor. În locul trăirilor a pus creările. Dar nu înseamnă că s-a sinucis prin aceasta. E adevărat că geometrul, în general, e ceva mai palid la față decît omul din pădure. Dar de viața aceasta era vorba? De viața elementară a țesuturilor?

Nu s-a gîndit nimeni să refuze viața dintr-o „pudoare metafizică“. Ceea ce însă a părut întotdeauna evident a fost faptul că atașarea exclusivă de viață n-a dus la nici un înțeles nou. Conținutul imediat al vieții nu interesează, pur și simplu pentru că nu e *problematic*. Arborele din fața mea, durerea din mine, spuză cerului înstelat, toate acestea sînt indiscutabile. Ceea ce aș vrea e să pot discuta ceva, să mă pot îmbogăți cu un înțeles nou. Moartea e o prezență? Bine. Atunci să tăcem și s-o așteptăm. Dar, dacă e și o problemă, atunci nu o putem pune decît în termeni de problemă: în termenii științelor naturale, de pildă, sau s-o cercetăm în filozofia culturii și în folclor. Restul e indiscutabil.

Iată de ce, în locul acestor lucruri indiscutabile, cîțiva au încercat să pună în joc lucruri oscilatorii, fantome între care să poți alege și indiferențe pentru care să poți opta. Iar singură cultura de tip geometric a putut crea un material de discuție indiferent. De aceea dialectica ei nu se sfîrșește niciodată. Ea nu merge cu necesitate către nimic, căci în locul necesităților interioare ale duratei istorice, a pus libertățile fără durată ale eternității geometrice.

De aceea, în locul conținutului imediat al vieții, pe care cultura de tip geometric îl respinge de la început ca neproblematic, ea și-a creat singură materialul ei de discuție, problematic, incert, dar dezinteresat. Și l-a creat, cum? Ex nihilo? Nu. Ci dintr-un adînc de viață neștiută; din voința neîntreruptă a omului de a se depăși.

De aceea ar trebui odată protestat împotriva unei categorii de oameni care, închinîndu-se biologiei imediate, se cred singurii deținători de viață.

Hotărît, nu. Nu aceștia sînt singurii deținători de viață. Viața pe care o dețin ei, de altfel, e joasă și trivială. Acestei vieți, într-adevăr, vroim să-i punem un capăt. Dar rămîne viața cealaltă, viața *omului*. Și aceasta se petrece dincoace, printre scheme.

Iată un singur exemplu: omul moral al lui Kant.

Omul acesta nu trăiește? Omul acesta n-are dramă, nu suferă, nu rîde, nu moare? Și, cu toate astea, el pare multora atît de absurd.

Cum — ni se spune —, un om care nu trăiește prin instincte, care nu dă curs liber pornirilor sale... Un om care trăiește prin imperative. Ce absurd! Ce absurd să încorporezi maxime și reguli, în loc să încorporezi nervi și patimi. Ce absurd să te formalizezi. Să renunți la toate mobilurile imediate ale vieții și să crezi în „binele suveran“. Să fii lege, să fii schemă....

Da, să fii schemă. De ce nu? Cultura noastră, omenia noastră așa ne vrea: schematizați, formalizați, geometrizați.

E o insanitate, se va spune. Dar toată cultura noastră e insanitate, atunci. Se gîndește cineva la barbarie sau reîntoarcere la natură? Bine. Dar atunci *fiți*, nu spuneți; muriți, nu declamați. De ce ne furați felul nostru de a pune problemele, metodele noastre de expunere, *ars probandi* a noastră — pentru a dovedi lucruri care nu mai trebuiau dovedite?

Dar, orice s-ar spune despre omul moral al lui Kant, chiar dacă nici un om în istorie n-a fost așa programatic cum îl voia el — acesta e totuși omul reprezentativ al culturii noastre, și viața lui e adevăratul nostru destin.

Cu un adaos, însă. Omul trebuie formalizat nu numai pe plan moral. Ci revoluția lui Kant trebuie generalizată. Kant, reprezentantul legitim al culturii de tip geometric, Immanuel Kant, idealistul și formalistul, trebuie dus mai departe, mai departe pe planul vieții, pînă la exces.

Iată care ar putea fi, pînă la un punct, justificarea paginilor de viață interioară care urmează. Ele caută noul exces, noua absurditate, omeneasca noastră absurditate cu puțință. Ele descriu o viață interioară adevărată, o viață care rimează cu premisele culturii noastre. Dar ele sînt doar sugestia trăirilor geometrice, retorica exterioară a noilor geometrii. Căci, altfel, cum s-ar putea descrie dintr-o dată universul întreg de acte pure pe care îl visează cultura noastră, cum s-ar putea descrie, în cîteva pagini numai, miracolul omului care se întîlnește cu soarta sa?

Paginile acestea sugerează, numai. O singură pretențiune au: să facă uneori pe ceilalți să surîdă. Dacă nu vor face pe nimeni să surîdă, atunci au fost scrise degeaba. Căci avem convingerea aceasta că adevăratul sens al culturii noastre — despre care ar vroi să fie vorba aci — și adevărata soartă a omului trebuie să fie ridicole. Omul moral al lui Kant e ridicol. Omul general formalizat trebuie să fie și el ridicol. E cea mai înaltă înțelegere a vieții istorice, poate, să simți tot ridicolul ei, tot ridicolul culturii, să te simți tu însuși ridicol, tu, care încerci să te faci, care trebuie să încerci singur facerea ta — cînd tot restul *este*.

Alături de noi, în lume, sînt lucruri multe, însuflețite și neînsuflețite. Ele nu vîd și nu înțeleg. Dar dacă într-o zi ar înțelege, cu siguranță ar rîde puțin de noi. Iar dincolo de lume stă un zeu vesel, care înțelege cu adevărat lucrurile și rîde cu adevărat.

II

Despre bucuriile simple

Să fii o dată sau să fii de mai multe ori? Ceea ce este astăzi să nu mai fie niciodată, sau să fie încă o dată, încă de două ori? Ziua de azi și cu ziua de mâine să fie ceva și altceva, sau să fie unu și unu, unu plus unu?

Vreau să întreb: să fii în istorie sau să fii în adevăr?

Ceea ce e tragic, în întrebările acestea, e că pun probleme vii, probleme de comportare zilnică. Un om plin de conștiința istoricității e un om care se risipește, care trăiește de azi pe mâine, așa cum au trăit toți oamenii de azi pe mâine. Ce-i pasă că viața sa nu dovedește nimic? Nici o viață n-a dovedit nimic. Să trăim frenetic viața noastră, căci n-avem de dat socoteală nimănui.

Și mă gândesc la ceilalți oameni, la cei câțiva care s-au trudit să facă din viața lor o dovadă și un adevăr; care și-au trăit-o liniștit, fără exasperări, o dată azi, încă o dată mâine, de atâtea ori în același loc, de câte ori le-a fost cu senină puțință...

Adevăr? Nimeni nu se gândește propriu-zis la adevăr. Un anumit adevăr există și în istorie. Dar este vorba de ceea ce are, mai ales, adevărul și nu are, mai ales, istoria: de ideea de ordine. E vorba să adunăm viața aceasta din toate părțile — *disiecta membra* — și s-o supunem unor ritmuri mari, unor jocuri stricte. E vorba să facem ceva cu viața, și să n-o lăsăm pe ea să se facă singură.

Știu că viața e bogată. E chiar mai mult decât îmi trebuie. Aș putea trăi atât de bine cu mai puțin... Gîndurile acestea pornesc dintr-o necesitate de „mai puțin“. Mi-a venit în minte să întreb și pe ceilalți: lor câtă viață le trebuie? Dar întrebările nu folosesc la nimic.

E surprinzător și totuși explicabil faptul că oamenii nu știu cum să se poarte în fața bogăției. Ați observat că bolnavii, oamenii săraci, oamenii cu viață puțină și posibilități puține de viață în ei știu ce vor? Ei au un sens al lor, un idealism al lor și știu în ce Dumnezeu să creadă. Pe cînd oamenii bogați în viață, oamenii sănătoși, oamenii puternici întîrzie în bunurile lor și nu mai dau nimic. Creația, sensul, ideea sînt ale omului sărac.

Să nu te pierzi în fața bogățiilor vieții. Să nu te lași făcut. Să nu crezi că istoria este singura realitate și să te lași născut, trăit, asasinat, în consecință. Ar trebui să încercăm, odată, o rezistență împotriva istoriei, împotriva curgerii, împotriva vieții joase. Poate că nu e atât vorba de ales între istorie și adevăr, dar trebuie ales, în orice caz, între istorie și ordine, între istorie și geometrie.

Viața e bogată, bine. Tocmai de aceea voi cău ta s-o simplific. De ce să apropii ideile de viață, să le multiplic la infinit, să le calitativizez, să fac din ele lucruri colorate local — și să nu fac ceastălaltă revoluție: să apropii viața de idee, s-o modific pe ea în sensul ideii?

Simplifică viața. Ia din ea bucăți mari, concentrări, toturi — și operează cu ele. Ce ai nevoie de rest? Nimeni nu spune că nu există un rest în afară de idee. Dar, cu sau fără el, înțelesul lumii este același. Rezistă. Cînd vine viața peste tine, fii gata pregătit cu schemele. N-o lăsa niciodată să te acopere. Ai întotdeauna cu ce să ieși la suprafață: ideile.

Ideile... Cum se cumîntesc acum lucrurile. Cum se simplifică deodată toate. Pierdusem din vedere simplitate a lucrurilor din cauza imaginați ei. Imaginația — trista facultate de a renunța la un univers care e simplu.

Ar trebui scris încă o dată un imn pentru idei. Pentru ideile de peste tot, pentru idei, în care viața se poate reface complet, mai bine chiar decât în rosturile imediate. Pentru ideile triste și vesele, anemice și atletice, gratuite și eficiente, spontane sau necesare; pentru idei — și pentru toate geometriile care se pot face cu ele.

Să arunci ideile în viață ca niște poli magnetici, care să grupeze în jurul lor tot ce a fost disident pînă acum. Să distribui ideile ca centre de omotetie, grupînd într-o aceeași ordine realitățile

de același fel. Să fie fascicule luminoase peste tot. Să fie fișii de realitate, nu una singură, imensă, monstruoasă, prodigios de incalculabilă. Să calculezi...

E adevărat că, la prima vedere, sărăcesc realitatea procedînd în felul acesta. E adevărat că rămîne un rest, că prima mea acțiune e de a pierde ceva, de a căuta „mai puțin“. Dar, în locul lumii reale pe care o pierd, îmi apar toate lumile posibile. În locul bucuriei de a viețui viața aceasta, am bucuria de a viețui toate viețile care *nu au fost*. Pentru a fi părăsit o singură realitate, primesc toate realitățile cu puțință. Cine vrea să trăiască o singură dată, n-are decît s-o facă. Există totuși un mijloc de a trăi de mai multe ori.

Și, pe urmă, cît durează lucrurile acestea „vii“? Cîteva clipe sau o zi. Mîine va fi altceva. Fructul pe care l-ați mîncat azi nu-l veți mai mînca niciodată. Veți mînca un altul. Din același pom? Nu, dintr-altul, căci și pomul trăiește. Aci vă stă greșeala: ați vroit unicitate, dar ați uitat să cereți și eternitate. La voi lucrurile se consumă, ard, mor. Dar, în schimb, ce idee a murit de la facerea lumii înoace?

Nici una. Ideile, aceste „eternități care umblă printre oameni“. Cine vorbea așa? Lumea nu poate măsura eternitatea, căci singura ei măsură este viața, care e prea scurtă. La ea nu e de găsit nimic rezistent, nimic fix. Iată, universul ideilor e fix și incoruptibil. În planul lui nimic nu se alterează.

Istoria e numai alterație. Toate marile acte, marile bucurii, marile întîmplări, toate se alterează local. Totul este aci și nu este dincolo. Dincoac e și dincolo de Pirinei. C um se mai pot înțele ge oamenii între ei? Îmi închipui că numai prin aproximații, niciodată prin acoperirea unui moment dintr-o viață sufletească cu un moment dintr-alta, niciodată printr-o verita bilă coincidentă. Acea disciplină sclavă istoriei, filozofia culturii, a arătat îndeajuns că nimic în epoci sau indivizi nu coincide, ci toate apropierea care se pot face între ei se datoresc unor corespondențe vagi de vîrstă. Ducînd mai departe sistemul acesta de a da vîrstă lucrurilor, am putea spune că există și o vîrstă a zilei. Iată, de pildă, am acum vîrsta foamei de azi; dacă o are și vecinul meu, ne înțelegem. Dacă nu, el nu va afla nimic din ce se petrece în mine.

Cum ne putem înțelege, atunci? Eu nu pot vedea cum place al tcuiva un lucru, îmi amintesc doar cum mi-a plăcut mie. Înțeleg așadar ceva local, al său, prin altceva local, al meu. Am coincis, atunci, noi doi? Dar cum? Tot ce știu e că altul a avut o bucurie care făcea aluzie la o bucurie de a mea. Altceva? Și asta poate fi coincidentă, intersecție de vieți sufletești, comunicație?

Pentru că oamenii nu mai pot comunica, pentru că își închipuie că sînt prea mult în istorie, pentru că acordă prea multe drepturi vieții iraționale, individualului, lui „o dată“, nebuniei *lor* — de aceea propun această senină, această deliberată închinare către o *Mathesis universalis* a sufletescului. Că științele de azi nu și-au găsit încă „știința lor universală“, unitatea lor, solidaritatea lor cu celelalte și cu ele însele — asta nu înseamnă prea mult. Viața, care de atîtea ori a întrecut știința, își poate găsi o *Mathesis* a ei. Să renunțe, doar, la formele ei joase și să înceapă exercițiul actelor pure. Să încorporeze ideile. Să facă din ele limbajul universal, posibilitatea oamenilor de a se înțelege unii cu alții, de a coincide unii cu alții, între ei și, toți împreună, cu eternitatea. În locul bucuriilor regionale să instaurăm bucuriile generale, mai simple și mai vaste. În locul spiritului istoric, în care primează destinul, durata specifică și moartea, să aducem spiritul matematic, în care primează creația liberă, generalitatea și veșnicia. În locul născutului să punem *făcutul*.

„Căci tu ești mîntuirea noastră, idee făcută iar nu născută, care te-ai pogorît dintre ceruri, printre oameni, și te-ai făcut viață.“

*

Acum aștept să cadă peste lucruri noaptea. A fost o zi atît de luminoasă și vedeam tot îngrozitor de bine, așa că n-am mai înțeles nimic.

Prea multe sînt culorile. Incalculabile, formele. Monstruos, respingător, păianjenul cu atîtea picioare — Pămîntul.

Aștept noaptea. Ea vine încet, cu „liniștea ei științifică“, peste lucruri. Șterge culorile, reduce formele, păstrează doar raporturile mari, adevărurile de contur ale realității.

Noapte atoatesimplificatoare!... Acum pot să înțeleg. Acum *văd*, pentru că e întuneric. Urmăresc contururi, sfîrșesc conturul formelor abia schițate, operez în spațiul omogen și aproape

negru, rotunjesc solidele prea ascuțite; știu, încep să știu, vag, șters, estompat, atîta cît îmi trebuie. Simțurile se liberează de obsesii, nici o culoare nu mai e insistentă, nici un țipăt prea asurzitor. Spiritul e liber și dialectica lui poate începe.

Sus, pe cerul lui Platon, pe cerul acela despre care el spunea că a fost cel mai mare profesor de calcul al omenirii — stelele au început să se noteze una cîte una, ca niște puncte luate la întîmplare în geometria întunericului...

III

Despre istorie

Se pare că originea geometriei e legată de unul din evenimentele pe care istoria le-a proslăvit cel mai mult: revărsările Nilului. Egiptul, un dar al Nilului... Dar dacă și geometria ar fi un dar al apelor sale, de câte ori mai mult atunci n-ar trebui să fie glorificat Nilul. Și cum ar trebui uitat darul celălalt, primul, darul de apă săracă: Egiptul! Căci ce a mai rămas pentru noi din cultura aceea, din stilul ei, din înțelesurile ei de viață? Ce mai este în noi Egipt? Dar, în schimb, ce nu mai este în noi geometrie?

Geometria, un dar al Nilului... Căci Nilul — ni se spune — se revărsa peste câmpurile vechilor egiptieni, acoperea hotarele, făcea una tot locul, iar oamenii nu mai știau bine, atunci când se retrăgeau apele, cât loc le mai aparține lor și cât vecinului. Și atunci au început să măsoare și să deseneze. Așa s-a născut, poate, adevărul linear, actul pur, ideea.

Dacă geometria s-a născut într-alt fel și nu atât de accidental, cu atât mai bine. Dar, adevăr sau simplă legendă, versiunea aceasta asupra originii geometriei e capabilă să ofere o semnificație neașteptată pentru destinul omului.

Trebuia să vină Nilul, să șteargă toate urmele, toate hotarele oamenilor; trebuia să alunge toată istoria materiei dimprejur, ca să poată apărea ideea.

E atât de greu să gîndești viața, să o ridici pînă la planul adevărului? Nu. Trebuie doar să cureți terenul vieții tale. Să lași apele să se reverse peste tine, peste toate momentele neorganizate ale vieții tale, peste toată istoria ta. Geometria — adică sistemul, adică viața ordonată, lucidă — vine pe urmă, ca refluxul. Geometria e răspunsul meu către ape.

Trebuie, atunci, să învățăm uitarea. Omul care nu știe să uite nu poate fi lucid niciodată. Drama omului contemporan ni se pare că nu e alta decît aceasta: nu știe să uite. Nu abandonează nimic. Nu aruncă în urmă nimic. Vrea să poarte tot în brațele lui, toate păcatele lui și ale lumii. Așa l-a învățat istoria, spiritul istoric, maladia istorică. Aceasta a fost morala ei: fiecare să caute omul într-altă parte, cînd îl avea în el.

De aceea trebuie să sfîrșim, într-un fel, cu istoria. Nimeni nu se definește mai bine decît prin atitudinea pe care o ia față de ea. De aci încep toate: din voința de a te îngropa în lume sau voința de a-i întoarce spatele.

Cînd încep să consider mai atent istoria, mi se pare, nu știu cum, că o am înăuntru, în mine, și că ea circulă *de la stînga la dreapta*. Desigur pentru că o citesc, pentru că o găsesc în cărți, și foile citite rămîn toate la stînga. Cînd sfîrșești o carte, toată cartea, cu întreg conținutul ei, a rămas la stînga. E supărător, poate, dar așa este. Am nevoie de un sens unic, pentru că așa cere istoria. Sensul unic trebuie să fie psihologicește ceva pentru mine: este, atunci, sensul de la stînga la dreapta.

Așadar, cînd ne întoarcem ochii înăuntru și privim secolul al XVIII-lea, nu facem, cel puțin în primul moment, decît să-l vedem mai la stînga secolului al XIX-lea. Că acesta din urmă rezultă, iese, se desface din cel dintîi? Dar cum? Așa cum se desface un adevăr din altul? Dar acestea nu au loc în spațiu și nici nu au „sens“. În timp ce istoria se petrece într-un anumit spațiu închis și are un sens unic. Exact sensul de la stînga la dreapta. Crede cineva mai mult? Ce e mai mult, asta vine pe urmă. Și vine după legile adevărului, același peste tot, în istorie ca și în geometrie.

Platon vine mai la stînga lui Aristotel, niciodată mai la dreapta. Cauzele unui război vin mai la stînga lui, niciodată altfel. Aci stă toată ireversibilitatea istoriei. Faptul unic, acel „o singură dată“

s-ar putea să nu fie decît atîta tot. Sensul de la stînga la dreapta, aceasta e extraordinara lecție pe care ne-o dă istoria. Restul? Restul îl găsești în orice alt cîmp de cercetări.

A, istoria! Cum să n-o urăsc, cum să n-o refuz cu toată simțirea regulată care mai e în mine! Istoria aceasta neregulată. Istoria asimetrică; fapta aceasta care afirmă mai mult la stînga decît la dreapta; care o ia într-o parte, dezechilibrată. Această non-geometrie...

De ce atrage atît de mult pe oameni perspectiva istorică? Ce are faptul istoric încît să fie atît de convingător?

Am arătat că unicitatea lui e iluzorie. Că e viu, suplu, fluent? Să încercăm atunci să arătăm că nu e nici viu, nici suplu și nici fluent.

Există în știință un anumit principiu, numit principiul solidificării. Dacă avem o funcție care depinde de mai multe variabile, putem particulariza unele dintre variabile, dîndu-le valori anumite, solidificîndu-le adică, și cercetînd apoi variația funcției. În urmă se *liberează*, rînd pe rînd, fiecare din elementele solidificate și se obține astfel variația funcției prin raport cu toate variabilele sale.

Confrunțați acum faptul istoric, despre care se spune că e viu, suplu, fluent, cu principiul acesta al solidificării. Este viu faptul istoric? Este el abundent și bogat în valori? Dimpotrivă, el reprezintă una singură dintre toate valorile posibile; e moartea egală și omogenă a tuturor vieților posibile.

Este el măcar suplu? Dimpotrivă, cel mai puțin dintre toate. Cum poate fi suplu și cît poate fi de suplu, din moment ce se mișcă într-un spațiu închis, din moment ce destinul lui e de a fi într-un anumit timp și loc?

Fluent? Într-un anumit sens, faptul acesta e fluent, e curgător; dar curge ca un metal topit, ca o lavă care se va împietri cîndva, pentru că a fost creată sub zodia solidificării. Curgerea istoriei e curgerea grea, curgerea joasă.

M-am întrebat întotdeauna de ce să admit, pentru explicarea istoriei, o fatalitate oarbă și nu un Dumnezeu geometru. Căci stăruiește, parcă, în toată istoria, un fel de calcul, o vastă aplicație a principiului solidificării. Istoria apare ca solidificarea pe care un spirit operator și-a impus-o, pentru că nu vedea, dintr-o dată, variația unei funcții depinzînd de mai multe variabile. Istoria e, atunci, o valoare particulară, luată la împlinire, un „de exemplu“ al lui Dumnezeu. V-ați gîndit vreodată că noi toți, cu istoria noastră întreagă în spate, s-ar putea să nu fim altceva decît un „de exemplu“?

Atunci, de ce atîtea titluri de expresivitate acordate istoriei? Istoria e un lucru împlinit, deci un singur sens, un moment fixat. Nu găsim în istorie decît solide. Pentru a fi vie, suplă, fluentă, istoria ar trebui liberată, în înțelesul principiului solidificării, de toate valorile care i s-au dat. Ar trebui, cu alte cuvinte, să procedăm tocmai pe dos de cum se procedează de obicei: să renunțăm la universul nostru solidificat și să înțelegem lumile care sînt prin lumile care nu sînt; să gîndim lumile actuale prin lumile posibile. Istoria va fi atunci *întîmplare* a unui fapt viu și nu faptul viu însuși.

Iată o serie de argumente pentru care procesul istoriei nu ar trebui considerat închis. Ne-am grăbit cu toții să abdicăm în fața ei. Știința s-a umilit, declarînd că participă la relativismul istoric; filozofia culturii a declarat istoria singura competentă să dea socoteală de sistemele noastre de viață; iar omul contemporan pare a fi cîștigat în istorie o nouă dimensiune a existenței sale, chiar.

S-a ajuns atît de departe, încît omul nu numai că se simte solidar cu istoria, dar are conștiința clară că el face istorie, că gestul lui are perspectivă, că ceea ce face astăzi durează și modifică realitatea. Numai că există o întrebare, un fel de întrebare de a lui Pilat — cel care nu știa ce este adevărul —, o întrebare în fața căreia istorismul n-ar trebui să reziste.

Într-adevăr, fie în înțelesul că o conștiință omenească se simte trăind într-o cultură oarecare, deci într-o perioadă de istorie oarecare, fie în înțelesul că o altă conștiință, mai orgolioasă, una de om politic, să-i spunem, socotește că grație sie se scrie o pagină de istorie — întrebarea: care est e anume adevărul istoric? poate fi decisivă.

Care este adevărul istoric? În plină actualitate, se petrec o serie de fapte care se vor prelungi, constituind ca atare istoria; pe de altă parte însă se petrec și o serie de fapte episodice, fapte care nu vor rezista scurgerii timpului și care nu vor avea nici un fel de filiație. Dar nu putem vedea ce deosebește *astăzi* un fapt care se va prelungi de un fapt care va da într-o linie moartă; un fapt care

va fi istoric, de altul care nu va fi. Căci faptul care are calitatea de a fi istoric nu e nicidecum de un rang deosebit, ierarhicește distinct de celelalte fapte. Viața este egală peste tot. Dintre două fapte vii, nu e deloc adevărat că cel mai sonor sau cel cu aparență mai bogată are mai multe șanse de reușită istorică. Toate apele curg la început. Undeva, mai jos, unele din ele se vor opri într-o cotitură a malului și ele vor fi apele moarte. Altele vor curge neîncetat, și ele vor fi apele vii. Apele vii și apele moarte ale istoriei, cine le poate deosebi astăzi, când încă toate lucrurile curg? Care sînt faptele care se vor prelungi, care sînt faptele intrate pe filonul adevărat al curgerii? Și care este, atunci, adevărul istoric de astăzi, din moment ce toate lucrurile sînt adevărate *acum* și numai cîteva vor fi adevărate mîine?

Nu știm ce este „adevărat“ acum. Dar credeți că știm mai mult ce a fost adevărat altădată? Sau, și mai bine, credeți că știm cele ce s-au întîmplat altădată? Căci adevăr și întîmplare nu înseamnă același lucru.

Sînt convins că dacă nu putem face lucid istoria, o putem măcar desface, bucată cu bucată, ca pe un ceas stricat, ale cărui piese să le punem pe urmă într-o mai bună ordine. (Dar mi se pare că așa se și face, de cele mai multe ori.)

De ce n-ar conveni oamenii, istorici sau simpli știutori ai unui fapt, să facă o conspirație a tăcerii împotriva-i? Nu spunem să mintă, dar spunem să tacă. Să ascundă faptul acela, să-l elimine, ca și cum n-ar fi fost. Presupuneți că ar fi un război, de pildă, ceva crucial în existența unor popoare. Peste cincizeci de ani nu s-ar mai ști nimic. Și atunci, vă întreb, credeți că s-ar simți aci un *gol*? Credeți că istoricii din vremurile acelea n-ar arunca punți sau n-ar umple, cu ce material ar găsi ei, prăpastia? Ar face întocmai cum procedase Cellini cu statuia lui Perseu, goală pe dinăuntru, în care vîrîse tot felul de materiale, numai ca să țină. Credeți că viziunea istoricilor s-ar ține mai puțin? A, de cîte ori ar putea fi mai frumoasă decît asta, de cîte ori mai justă istoria lor făcută așa!

Istoria aceasta, o repet, este unul singur dintre toate sistemele posibile, una singură dintre toate lumile posibile. Și atunci de ce să refuzăm discuția lumilor posibile și să o discutăm mai ales pe aceasta, care nu e mai bună, care nu se ține mai bine decît altele și care nu e decît mai întîmplată?

Oameni buni, matematica n-ar fi fost cu puțință dacă ne-am fi mulțumit să numărăm miile de pietre, sutele de mii care sînt pe pămînt, și nu ne-am fi gîndit să numărăm înfinit de multele care nu sînt.

De aceea istoria ni se pare nu numai neștiințifică, d ar și irelevantă pentru om. Căci istoria aceasta nu este istoria o mului, nu este istoria oameni lor, nu este nici „gîndul lui Dumnezeu pe pămîntul oamenilor“. Nu reprezintă pe nimeni și nimic. E o fabulă care ar fi putut să nu fie inventată.

Iar istoria care *nu* este — ea e, mai ales, istoria omului.

Lepădați-vă de istorie. N-ați învățat nimic de la ea, nu știți prin ea decît cîteva legende în plus, mai proaste decît ale poezilor. Uitați. Adormiți. Practicați somnul acela particular de care vorbea Leibniz, somn prin raport la cîte un lucru, uitare specială a lui. Dar practicați mai ales somnul general, somnul care omite tot. Toată lumea trebuie părăsită, toate actele oprite, căci fiecare act e o eroare și drumul care te duce la adevăr este: imposibilitatea de a face ceva, imposibilitatea de a crede, voi și opera.

Să oprim orice mișcare, să omitem tot, să ne dormim somnul general — și pe urmă să visăm. Poate, ca egipțienii din legendă, să visăm despre formele pure.

Despre imposibilitatea de a face orice

Așadar să întorc lumii spatele. De ce să nu încerc? Am văzut atîția oameni care au intrat în lume și s-au pierdut acolo.

Imposibilitatea de a face orice.

Nu v-a fost niciodată frică? N-ați avut niciodată o frică, așa, fără conținut, o frică formală, frică de tot, groază de a încerca cel mai mic lucru? Nu întinde mîna. Nu fă pasul acesta. Nu te du, să nu te duci acolo! Va fi rău. Ce? Nu știu. Va fi rău, atîta îți spun.

Nu e vorba de cea mai mică superstiție, în definitiv. Nu o fac din obscurantism ci, dimpotrivă, dintr-un exces de luciditate. Am stat și m-am gîndit bine: ce se poate face? Și am văzut că nu se poate face nimic. Am cîntărit prea mult în balanța mea și acum — nu știu ce are — nu mai atîrnă nici într-o parte, nici într-alta.

Am rămas suspendat deasupra acestei gropi mari: viața. Dar de ce sună atît de retoric lucrurile pe care le rostesc acum? Căci nu mă gîndesc la nimic retoric. Nu e vorba de Viața aceea cu majusculă, ci de lucrurile care au loc zilnic, de aceea ce se întîmplă, de materialul neinterpretat al vieții comune. Să fie adevărat că viața de toate zilele este atît de ușor posibilă?

Sînt unele experiențe curioase, care ar trebui să ne dea de gîndit. Sau, mai degrabă, gîndind ne dăm seama ce curioase sînt unele din experiențele noastre. Iată, de pildă, întîlnești un om pe care l-ai mai întîlnit o dată. Rîndul trecut a părut că se simțise bine în tovărășia ta. Dar ce-l făcuse să se simtă așa? Îți amintești perfect de bine tot ce i-ai spus și tot ce ai făcut atunci. Care dintre lucrurile acelea, lipsite azi de orice relief, a fost decisiv? Care anume i-a plăcut? Cel puțin, de cînd încolo începuse să se simtă bine?

Trebuie că se petrece, cu viața sufletească, ceva asemănător cu apele care se colorează dintr-o dată. E ceva care cade în apă, stă puțin acolo și pe urmă, așa, fără nici un traseu anumit, se desface într-o risipire de culoare. E o difuziune, e o culoare care crește în apă; e o culoare care crește în suflet.

Dar ce anume a crescut deodată în sufletul tovarășului tău, ce i-a transfigurat toate mișcărilor sufletești? Poate, cînd te-ai ridicat atunci și l-ai privit drept în față; sau cînd ai făcut gestul acela aspru; sau, cine știe, fața ta, ceva de al tău i-a amintit deodată de altcineva. Să-i fi plăcut ce i-ai spus despre „instabilitatea omogenului sufletesc“? Sau poate...

Dac-ai ști? Dac-am ști cu toții ce a hotărît în anumite situații! Ce siguri am fi pe viața noastră, atunci; cum am ști să reluăm, să refaceți temele pe care le știm temele noastre tari.

Nu spun că viața ar fi mai ușoară atunci. Dimpotrivă, am fi responsabili față de noi înșine dacă ni s-ar întîmpla ceva rău; am ști că din vina noastră *nu* se întîmplă ceva. Dar spun: ce precisă ar fi viața atunci! Cum am putea să operăm cu ea, să știm ce să facem cu ea... În timp ce acum trăim viața asta pe ghicite. Cine trăiește în locul meu, pentru mine? Cine e la spatele meu?

Dar e ridicol. E viața *mea* totuși. Aș vrea să pun ceva în ea, n-o pot lăsa așa, nerezolvată. Aș vrea ca deciziile să-mi aparțină, înfrîngerile și victoriile să-mi aparțină.

De obicei oamenii nu răspund de nimic. Tot ce se întîmplă în lume e fără participația lor. Dacă lumea curge, dacă lumea cîntă, dacă lumea moare, ei curg, ei cîntă, ei mor cu toate la un loc. Dar așa nu se poate. Cine nu pune idei în lucruri, cine nu le gîndește, acela nu răspunde de ele. Eu vreau să pun idei în lucruri și de aceea răspund: de ordinea, de cumînțenia, de eficiența lor.

Vreau răspundere, ceea ce înseamnă că vreau libertate. Căci libertatea se reduce la calcul, libertatea e de ordin logic, iată un lucru care n-a fost acceptat pînă acum. Liber e actul deliberat.

Mă gîndesc ce sănătos ar fi dacă am delibera tot timpul, fără cruțare. Oamenii cred prea mult în inspirație, într-un anumit noroc al momentului, și, de cele mai multe ori, nu-l au. Ar trebui să

gîndim mai mult situațiile în care ne aflăm, să gîndim eventual atît de mult încît să nu mai știm de unde începem, pe ce să punem accentul, unde să lovim. Ar trebui să deliberăm atît de mult încît să nu mai facem nimic.

Într-o așa serioasă măsură mi se pare de negîndită viața, încît dacă m-aș gîndi efectiv ce să răspund la o întrebare uzuală ca: ce mai faci? aș constata că întrebarea aceasta e printre cele mai grele cu putință. Căci „fac“ o mie de lucruri: aș putea să spun că gîndesc, că sînt bine, că gîndesc ceva, că gîndesc altceva, că am fost pe stradă, că nu fac nimic.

Ce să spun? Care e lucrul pe care trebuie să-l spun celui care mă întrebă? Și nu numai atît. Care e lucrul pe care trebuie să i-l spun lui, *acum*? Și mai mult: ce trebuie să-i spun lui, acum, despre *mine*? Așadar ar trebui să respect mai multe serii de adevăruri: *a)* adevărul lucrului, să aleg, adică, un lucru dintre cele o mie pe care le-am făcut realmente; *b)* să aleg adevărat pentru cel care mă întrebă, adică să aleg unul dintre lucrurile acelea care privesc raporturile mele cu el; *c)* să aleg un lucru adevărat pentru clipa de față, pentru ceea ce se întîmplă acum între el și mine; *d)* să fie totuși un lucru al meu.

Și credeți că astea sînt singurele adevăruri de respectat? Atunci ce să-i răspund? Mă cuprinde o panică, panica mea formală...

Ce pot să fac? Am o poftă grozavă cîteodată să fiu imediat productiv, direct eficient: să fac un scaun, un vas de pămînt, să ascut un lemn. Dar, altă dată, nu am poftă decît să calculez, adică să nu fac nimic. Între aceste două posibilități de viață, singurele sincere, mi se pare că ar trebui, noi toți aceștia, să alegem.

Trebuie dezaprobați totuși oamenii care nu fac nimic dinainte, fără calcul. Calculul e singura noastră virtute. Simt precis că toți oamenii mari au fost calculatori mari și n-au făcut, ca atare, nimic. Nu-mi cereți exemple, căci ar trebui să le găsesc în istorie, și istoria spune tocmai ceea ce au făcut oamenii, nu ceea ce *nu* au făcut ei.

Voi da totuși de exemplu pe Dumnezeu, inteligența supremă, calculatorul cel mare, care nu a mai făcut nimic de o bună bucată de vreme.

Să vorbim atunci despre diversele imposibilități.

Să luăm, de pildă, imposibilitatea de a face bine. Căci ce pot face pentru vecinul meu? Îi pot da o bucată de pîine. Asta e tot? Aș vrea să-i spun că viața e frumoasă, că nu trebuie să se sinucidă, că și alții au suferit, tot așa ca el, dar la urmă, aci sau în împărăția cerurilor, au fost mulțumiți. Încep să-i povestesc despre un tînăr care iubea o fată nespuse de frumoasă și care era iubit de ea. Și tinerii nu puteau fi fericiți, căci viața le punea tot felul de piedici. Dar omul care știe să înfrunte greutățile trece prin toate și tinerii au învins toate și la urmă au fost fericiți.

Vecinul meu ascultă, așa cum a ascultat fiecare din noi aceeași ridicolă poveste, din atîtea guri, din atîtea suflete. Mă uit la el. E ceva curios, ceva neașteptat. De ce n-are el capacitatea de a înțelege, de a realiza bucuriile din povestea mea, și înțelege atît de bine suferințele de acolo? De ce toate bucuriile altor oameni nu sînt și ale noastre și de ce, în schimb, suferințele lor sînt atît de mult ale noastre?

Dacă eroul unei cărți fumează o țigară bună, eu nu simt nimic. Dar dacă rabdă de foame, mă doare, mă doare îngrozitor, oricît aș fi eu de sătul. Fiindcă îmi dau seama că aci stă o suferință omenească. O înțeleg perfect, îi știu perspectivele, știu cîtă mizerie închide în ea. Ba îmi vine să spun chiar că eu, sătulul, sufăr mai mult decît flămîndul de aievea. Cel de acolo suferă de o singură foame, cea a lui, pe cînd eu sufăr împreună cu toți cei care au fost înfometați vreodată, sufăr cu tot ce e suferință pe pămînt.

De ce durerea altora se echivalează, dacă nu chiar se amplifică în noi, în timp ce bucuria lor e nerealizabilă pentru noi? Ce-mi pasă de fericirea altora? Mă și doare, îmi dă un gust amar în gură. Dar cum să nu-mi pese de suferința altora? E în mine. Stă aci, gata să fișnească. Mă pîndește, pe mine ca și pe ceilalți.

Vroiam să fac bine. Dar dacă aș fi știut cît rău îi fac vecinului meu, nu i-aș mai fi spus nimic. Fără să știu, l-am învățat acum mai multe despre viață. I-am deschis ochii asupra unor noi primejdii. Dar i-am dat vreo bucurie nouă, vreun conținut nou de fericire? Nimic. Bucuriile nu se învață; le

știm cu toții de la început. Ceea ce nu știm de la început e că sînt atîtea dureri, atîtea dezastre în lumea aceasta pe care noi o credeam mai bună.

Binele nu se poate face. Cine vrea, să povestească înainte întîmplările sale de dragoste, întîmplările cu finaluri fericite. Dar orice fericire vine prea tîrziu în cărți; altfel cartea n-ar putea fi scrisă, căci nu se poate începe cu fericire, nu se poate călători în viață cu fericire, nu se poate decît sfîrși cu fericire. Așa că fericirea trebuie să vină prea tîrziu în cărți. Pînă la ea a fost o suferință, și eu m-am rătăcit în suferința aceasta și n-am mai știut cum să ies la capăt.

Dar ce să vorbim despre imposibilitatea de a face binele, cînd sînt atîtea alte imposibilități evidente. Iată, imposibilitatea aceasta vulgară, deși pare plină de rezonanțe metafizice: imposibilitatea de a adăuga ceva la creațiune.

Cum am putea adăuga ceva? Și totuși oamenii cred că pot întregi natura. De pildă, au ideea aceasta fixă că pot „ajuta natura“. Vedeți, ni se spune, un om este bolnav și știința îl vindecă. Nu înseamnă un adevărat ajutor care se dă naturii în cazul de față? Natura e imperfectă: ne creează bolnavi, sau susceptibili de a fi bolnavi. Iar omul, prin știință, o perfecționează; vindecă bolile, mărește longevitatea și întregește astfel opera naturii.

Dar atunci să întrebăm un lucru: de ce sîntem bolnavi? Cineva răspundea, poate nu tocmai fără dreptate, că sîntem bolnavi fiindcă ne-am depărtat de natură. „Omul este cea mai bolnăvicioasă dintre ființe, fiindcă s-a îndepărtat cel mai mult de instincte“, scria gînditorul acela. În acest caz însă bolile nu sînt atît de mult ale naturii, cît sînt ale noastre, *întrucît nu mai sîntem natură*. Iar a te vindeca nu înseamnă a ajuta natura, ci a te întoarce la ea, dar pe cale artificială.

Pe cale artificială, asta e ceva grav. Închipuți-vă că trupul nostru nu mai poate fi „natură“ decît pe cale artificială. Închipuți-vă, cum au mai arătat și alții, că nu mai putem fi sănătoși decît cu preparatele științei noastre. Dar nu ajungem acolo? Din moment ce vindecăm în felul acesta bolile, nu e firesc să ne creăm această nouă natură?

E absurd, poate, dar mă gîndesc că, de fiecare om care trăiește, așa cum trăim noi azi, cu știința noastră glorioasă, de fiecare om sănătos de azi e un om pe moarte, în viitor. Mă gîndesc că, într-o zi, oamenii nu vor mai putea umbla fără cîrje, de orice fel ar fi ele. Și aceasta pentru că noi, cei de astăzi, n-am vrut să ne sacrificăm, să murim dacă natura vroia, să scăpăm cu viață dacă natura vroia — în orice caz s- o lăsăm să-și vadă singură de treabă. Ci am „ajutat-o“.

E absurd, dar acesta mi se pare totuși păcatul originar: nu știința, cum spune teologia, dar știința care nu mai e dezinteresată.

Adam a vrut să trăiască prea mult. Nu s-a mulțumit să știe ceva, ci a vrut să opereze cu știința lui. Dar nu vedeți nici acum că nu se poate face nimic? Dacă faci pentru individ, moare speța. Dacă faci pentru ziua de azi, compromiți ziua de mîine. Atîta tot înseamnă a „ajuta natura“. Ar trebui să renunțăm și la prejudecata aceasta.

Cînd mă gîndesc la numărul mare de lucruri prejudecate care compun viața noastră zilnică, nu mă mir că oamenii sînt atît de *activi*. Îi văd cum trăiesc, iau decizii, pleacă, se întorc. Ce le pasă dacă lucrurile nu răspund nici unei chemări efective?

Am impresia, cîteodată, că vor să umple un gol. Ce gol? Nu știu. E totuși ceva care trebuie umplut și atunci punem acolo tot ce se întîmplă în lume. Cînd s-a făcut o grămadă mai mare, chestiunea începe să se numească : istorie. Istoria ne totalizează. Ca și cum deciziile, absurditățile, evadările, plictiselile, nopțile și zilele noastre s-ar putea totaliza...

Cînd mă gîndesc, iarăși, cît de puțin se poate face în lume, mă îngr ozesc că s-a făcut atît de mu lt. Aceeași istorie e cea care așază în așa fel faptele unele lîngă altele, încît ele să pară legate. Dar, dacă am cerceta lucrurile fără interesul de a dovedi ceva prin ele, am putea vedea într-o zi ce oceane de fapte inutile, de fapte leneșe, au fost în lume. Toată lenea lumii ni s-a ascuns.

Astfel, cîți oameni n-au plecat, în toate timpurile, în lume? S-au d us să vadă ceva nou. Dar ce- au văzut? Alte orașe, alte peisaje, alte lucruri — dar era ceva nou în ele? Se schimbă doar proporțiile, cresc, se stilizează, converg într-alt fel efectele. Lucrurile devin mai puternice și mai actuale. Dar — noi? Toată lumea aceasta, cu orașele, cu macaralele și cu dramele ei, o știam de la început. O purtam cu mine. N-a scris nimeni note de drum sincere. N-a vrut să recunoască nimeni

că s-a păcălit. Ar fi trebuit să scrie atunci: Orașul acesta? turnurile lui? Știam. Morala din țara aceea? Știam. Știam totul. Dacă ar fi ceva nou, n-aș mai înțelege. Dacă înțeleg, ce mai e nou?

Îmi dau seama că lucrurile sună ridicol. Și cu toate acestea, ele nu sînt decît excesive. Căci există noutăți imediate, surprize, realități pe care nici nu le bănuiai — e adevărat. Dar, într-un anumit plan al adevărului, este o imposibilitate ca ceva nou să existe.

Știu că lumea crede îndeobște altfel. Să rămîină, atunci, cel care crede altfel, cu lucrurile sale noi. La sfîrșitul lumii ne vom întîlni cu toții, și fiecare va spune atunci ce a văzut.

Păstrez pentru acum ultima imposibilitate, care închide în ea imposibilitatea însăși a vieții asociate. Vreau să spun: imposibilitatea dialogului. Nu știu bine dacă oamenii pot să vorbească între ei, dar știu sigur că ei nu se pot auzi vorbind. Dialogul nu poate fi înțeles. Nu se poate înțelege o piesă de teatru, cu atît mai puțin se poate ea scrie; nu se poate gîndi viața scenică; viața însăși nu se ține pe plan logic. Dacă pui doi oameni să vorbească, o dată simți împreună cu unul, o dată ești celălalt. Cînd ești unul, celălalt stă. Cînd treci la acesta, trebuie să-l uiți pe primul. Dacă revii la primul, al doilea este oprit iarăși. De cîte ori? De o mie de ori. N-ai să poți fi niciodată amîndoi, amîndoi deodată. Dacă viața e teatru, dialog, ea nu are sens și eu n-o înțeleg.

Poate e simfonie? Dar nu înțeleg nici simfonia. O dată sînt vioară, o dată sînt pian. Nu știu bine ce se înțelege prin muzică.

Dar nu-i absurd? Oamenii cîntă, oamenii își vorbesc, oamenii „ajută natura“, fac binele, se decid, se înțeleg, trăiesc, fac. De ce să mă opun la facerea de fiecare zi a lumii?

De ce? Pentru că trebuia odată să se vorbească despre desfacerea ei.

Vreau să arăt, numai, că a dormit prea mult în noi virtutea de a întrerupe viața, de a pauza viața. Vreau să arăt că noi putem rezista creației, că putem fi dușmanii ei, dușmanii lui Dumnezeu.

Oameni buni, de ce să nu încercăm? Poate că Dumnezeu ne-a făcut înadins așa, să-l dușmănim. Poate avea nevoie să echilibreze lumea, care ar fi fost prea bună fără de răutatea noastră. Poate i-a fost frică să n-o ia lumea prea repede la vale, și atunci ne-a făcut pe noi, ca s-o mai încetinim puțin. Sau poate, de unde știți? — poate el singur a avut nevoie de dușmani, ca să se ție veșnic treaz.

De ce să nu încercăm? De ce să părăsim ceea ce avem mai o menesc în noi, pentru a trăi în schi mb ca arborii între arborii pădurilor, ca apele între vînturile cerului?

Omul e singura ființă care poate să *stea*. Toate curg, omul poate să nu curgă. Aceasta e demnitatea lui, aceasta e omenia lui. De ce vreți să i-o luați?

Omul poate să stea. Poate să oprească, puțin, bătaile vieții și să încerce în răstimpul acesta altceva decît viața. Sînt cîteva jocuri de jucat, de ce nu vreți să stăm puțin pe loc?

...Am întors lumii spatele. Am văzut că ea e imposibilă și acum stau.

Ce văd cînd stau? Văd că toate lucrurile care fugeau spre mine cînd fugeam eu spre ele nu se mai înșiră, nu se mai numără, se împietresc. Văd un solid mare, o lume fixă, stătătoare. Văd unul.

V

Despre Dumnezeu

Fie, de pildă:

$2ab \times 3a$.

Efectuînd acest produs, obținem:

$6a^2b$.

Am găsit așadar rezultatul. Putem pleca mai departe. Dar de ce să plecăm mai departe? Graba noastră în toate este cu desăvîrșire necritică. Ar trebui să vedem dacă nu e ceva de cîștigat și din întîrzieri.

Mai întâi, să cercetăm mai cu grijă cum am ajuns la acest rezultat. Am avut de înmulțit două expresii algebrice simple, două monoame. Deschid un tratat gros de algebră și citesc: „Ca să înmulțim două monoame, înmulțim coeficienții, scriem o dată fiecare literă și îi dăm de exponent suma exponenților ce a avut ea în monoamele date.“

E adevărat că, dacă urmez pas cu pas regula, ajung la rezultatul de mai sus. Dar regula aceasta nu pare mulțumitoare.

„Ca să înmulțim două monoame, înmulțim coeficienții...“ Numai coeficienții? Restul nu se înmulțește, se scrie într-un fel anumit, numai? Regula aceasta pare într-adevăr mai mult un fel de a scrie rezultatul decât de a *opera*. Și noi am vrea să știm, în primul rând, cum operăm.

E iarăși adevărat că, de multe ori, în algebră a opera se reduce la a scrie. Căci, de pildă, a efectua înmulțirea dintre a și b înseamnă a scrie ab . Dar, dacă n-am făcut decât să scriem, atunci nu s-a întâmplat propriu-zis nimic. Scriu aXb sau ab , cu conștiința că n-am făcut nimic efectiv.

Atunci, când se operează cu adevărat? Matematicile au un răspuns sigur la această întrebare: când e vorba de cantități de același fel. Iată, 2 și 3 sînt de același fel, fac parte din aceeași familie restrînsă, familia aritmetică, și anume din seria obișnuită a numerelor aritmetice. A înmulți pe 2 cu 3 nu este un simplu fel de a scrie, ci un adevărat fel de a opera, căci obținem 6. La fel, a înmulți pe a cu a nu înseamnă a scrie un a alături de celălalt, ci a calcula, în adevăr, obținînd a la puterea a doua. Bineînțeles că cineva ar putea să spună: a^2 e un fel de a scrie aXa . Dar face o metaforă, nu spune un adevăr riguros. Căci pentru a obține a^2 am făcut un adevărat calcul: am adunat $1+1$, exponenții fiecărui a , ca să obțin exponentul lui a^2 . Deci am *făcut* ceva, am calculat, n-am scris pur și simplu, n-am suprimat doar un semn.

De unde rezultă că nu se operează efectiv decât cu elemente de același fel, din aceeași familie.

Așadar pentru a obține efectiv, nu literal, $-6a^2b$, am înmulțit elementele de același fel din expresiile: $-2ab$ și $3a$. Am înmulțit, mai întâi, semnul: minus, al coeficientului primei expresii, înmulțit cu plus, de la coeficientul celei de a doua, a dat, după regula semnelor, minus; 2 înmulțit cu 3 a dat, după tabla înmulțirii, 6; a din prima expresie înmulțit cu a din a doua, făcînd parte din aceeași familie algebrică a lui a , a dat, conform regulii de înmulțire a puterilor aceleiași cîtimi, rezultatul de a^2 . La rîndul său, b din prima expresie...

Da, ce face b ?

Să nu ne grăbim. În tratatul meu cel gros de algebră, autorul se grăbea să spună: b rămîne neschimbat. Dar ce sens are să rămîină neschimbat?

Noi sîntem acum în plină operație. Expresiile $-2ab$ și $3a$ sînt în mișcare. Am văzut că, pentru ca ele să fie în mișcare, elementele lor trebuie să fie în mișcare. În expresia $-2ab$, minus se mișcă, 2 se mișcă, a se mișcă. Prin ce miracol să rămîină b neschimbat? Cum se poate ca totul să se deplaseze prin deplasarea părților și o parte totuși să nu se deplaseze? Cum se poate ca toată expresia $-2ab$ să sufere o dilatație, fără ca un element al ei să se dilate?

Că, atunci când scriem rezultatul, b se *scrie* ca și cum nu s-ar fi mișcat, asta e altceva. Dar cu adevărat nu s-a întâmplat nimic cu el?

Să judecăm. Elementul b se găsește în expresia $-2ab$ și lipsește în expresia $3a$; cel puțin nu se găsește acolo sub o formă explicită. Nu s-ar putea totuși să existe ceva din familia lui b în expresia 3^2a ? Ar fi necesar, în orice caz, căci altfel b s-ar condamna la imobilitate și ar fi inoperant, în timp ce noi operăm totuși cu el. Aceste ființe vii care sînt expresiile algebrice, mișcătoare, schimbătoare, creatoare, cum pot ele purta un os mort în ființa lor?

Ni se pare, atunci, că $3a$ trebuie să conțină un fel de b în el. Iar acest b trebuie să fie de așa natură, încît înmulțit cu b , din expresia $-2ab$, să dea tot b . Așadar trebuie să fie un factor de efect nul.

Dar cine cunoaște alt factor de efect nul, în universul algebric, decât *unu*? Unu este atunci un fel de b care se găsește în $3a$. Ca să obținem $-6a^2b$ din produsul lui $-2ab$ cu $3a$, trebuie să recunoaștem că $3a$, în mod explicit, se scrie $3a1$, în care 1 este un fel de b . Altfel nu operăm complet. Altfel scriem numai.

Atunci *unu* este un fel de a fi al lui *b*. E din familia acestuia. Și lucrul este mai clar dacă îl verific printr-o împărțire oarecare. De pildă, $a:b = \frac{1}{b} \bullet a$. Iată-l, sus, felul acela al lui *b*. Da, unu este un fel de a fi al lui *b*.

Dar nu este unu, în aceeași măsură, un fel de a fi al lui *a*? Nu este el, de asemenea, un fel de a fi al lui *x*? Și nu este el un fel de a fi al tuturor lucrurilor algebrice?

De unde: *unu este felul de a fi al tuturor lucrurilor algebrice, atunci când ele nu sînt.*

Aceasta este presupuziția algebrei. Altfel ea nu operează, ci doar notează, scrie.

Așadar, pentru a fi posibilă algebra adevărată, cea operatorie, trebuie consemnat faptul că fiecare cantitate algebrică este prezentă în tot locul. Acolo unde se găsește o singură cantitate, ea le trage după sine pe toate celelalte. De pildă, *a* nu stă singur: el duce după sine o infinitate de unuri, fiecare însemnînd cîte un lucru algebric particular. Deci *a* ar trebui să se scrie:

$a111111\dots$

Fiecare lucru poartă cu sine toată lumea.

În sensul ace sta, nu facem doar să scriem, atun ci cînd înmulțim pe *a* cu *b*. Căci *b* e în *a* și *a* e în *b*. Avem: $a1X1b$. Așa că, la drept vorbind, algebra nu scrie niciodată, ci operează întotdeauna.

Cum? Prin unu. Dacă n-ar fi unu, cîteodată lucrurile ar trebui să stea pe loc. Crede cineva că într-o operație poate să stea un singur lucru, măcar, pe loc? Nimic nu stă, totul se mișcă prin unu.

Dacă un lucru nu este, unu este încă și cu el toată lumea. Nimic nu dispăre, totul se întoarce la unu. El este *a*, el e *b* și tot el *z*. El este alfa și omega. O lume întreagă e în el, toată lumea cantităților e în el. Căci toate sînt în unu, și unu este peste tot.

E neîncetat nou, căci este cînd din familia lui *a*, cînd din familia lui *b*, cînd dintr-a lui *z*. Și e totuși același. Unule nou, unule mereu același, unule din ce în ce mai mare dar mereu egal cu tine însuși — cum nu te-au adorat mai mult geometrii pînă acum?

Fără el calculul n-ar fi fost cu putință. Ce înțeles ar avea lumea și cantitățile, dacă n-ar exista un unu care să le pună în mișcare, pentru ca apoi tot el să le adune pe toate la un loc?

Ar trebui să ne oprim cu toții din calculele noastre grăbite și să cîntăm. Să cîntăm pentru gloria unului, marelui, nemișcatului. Toate curg, el nu curge. Toate încep, el era. Toate sîrșesc, el va fi.

Cîteodată se ascunde ochilor. Dar nu e departe. Fiecare calcul pe el îl conține. Fiecare numărătoare pe el îl numără.

Lucrurile nu sînt ele însele decît datorită sie : $aX1=a$. Dacă n-ar fi el, *a* n-ar mai fi *a*. Toată lumea s-ar altera. Căci toate sînt în el.

Seamănă cu suferința lui Osiris risipit în lume, care vrea să se reîntregească. Pare strigătul lui Dionysos, care-și cheamă părțile plutind pe ape.

Nu spun că e Dumnezeu. Ce ar căuta Dumnezeu în: $-2abX3a$? Dar seamănă cu el. Spun că, dacă Dumnezeu este, el nu poate fi într-alt fel.

Nu, *unu* nu este Dumnezeu. Dar este felul lui de a fi. Într-alt fel nu înțeleg lumea. Căci așa este făcut gîndul meu, atîta lumină stă în mine.

Dacă ceilalți îl înțeleg cu inima pe Dumnezeu, cu atît mai bine. Fericiți cei ce pot vedea dintr-o dată lucrurile, fericiți cei care le văd din treacăt, din mers. Eu trebuie să mă opresc pentru a vedea ceva.

De altfel, mi se pare că și vedem alte lucruri. Ceilalți cunosc existența lui Dumnezeu, au o prezență, un suflu, în goana lor către el. Vocile lor lăuntrice sînt dovezi pentru ceva care *este*.

Aci, în schimb, nu e nici o dovadă. N-am înmulțit pe *a* cu *b* ca să arăt că Dumnezeu există. Ci am înmulțit pe *a* cu *b* ca să arăt că, *dacă* Dumnezeu ar exista, el ar trebui să fie așa.

Adică, să fie așa cum îl pun eu. Cînd mi-am făcut algebra mea, l- am pus întîi pe *unu*. Nu cred în algebra mea; nu spun că e adevărată. Dar, dacă ea are vreun înțeles, atunci *unu* este singurul ei dătător de înțeles.

Tot așa îl pun și pe Dumnezeu. „Să-ți faci ție un idol drept“, mi-am zis, și mi-am făcut atunci ca idol pe Dumnezeu. Nu cred în lume, nu spun nici despre ea că este adevărată. Dar, dacă o

gîndesc uneori, n-o pot gîndi decît așa: cu Dumnezeu, acolo, la începutul ei, cu Dumnezeu, aci, la prefacerea ei.

Iar dacă pe lumea aceasta o pîndește sfîrșitul, dacă mi-e frică să nu se piardă lucrurile din ea unul cîte unul, atunci voi spune că, dincolo de orice pierdere, există un „apoi“. Sînt zilele — nu ziua — de apoi. Și *a* sfîrșea, și *z* sfîrșea. Dar unul era felul lor de a fi atunci cînd ele nu mai erau.

Tot așa, la sfîrșitul fiecărei părți din lume și al lumii întregi stă veșnicia lui Dumnezeu.

Cînd văd lumea, o văd ca și cum ea ar fi. Cînd n-o mai văd, mi se pare că ea este încă, în Dumnezeu.

Iar Dumnezeu — el este *ca și cum* cu adevărat ar fi.

VI

Despre omul care nu este

Cîteodată nu numai Dumnezeu, dar toate lucrurile îmi par *ca și cum* ar fi. La ce bun mai mult? Dacă pot să trăiesc bine între fantome alerte, de ce să mă îngrop între realități de plumb?

°ineți minte povestea celor trei zîne? O născocise un poet¹, într-o zi.

Era odată un om care povestea frumos. Seara, cînd se întorceau oamenii de la muncă, toți se adunau împrejurul lui, și el le povestea. Ce ai văzut azi? — îl întrebau ei. Am văzut acolo, în pădure, un moșneag care cînta din fluier; și toate vietățile pădurii se adunaseră împrejurul lui și jucau. Și ce ai mai văzut? Jos, la malul apei, am văzut trei zîne care-și despletiseră părul și care și-l pieptenau în oglinda apei... Dar, într-o zi, omul care povestea a auzit cu adevărat cîntecul moșneagului, a văzut jocul vietăților pădurii și, mai la vale ceva, a întîlnit trei zîne care-și jucau părul în oglinda apei. Și, în seara aceea, cînd oamenii îi cerură să le spună ce văzuse, el le-a răspuns: „N-am văzut nimic.“

Cine a văzut ceva și n-a orbit? Cine știe cu adevărat un lucru și mai poate să-l spună? Cine a întîlnit adevărul, un adevăr oarecare, și n-a fost strivit de el?

O, ce bine că Dumnezeu nu există cu necesitate. Toate cîntecele lumii, toată închinarea ei s-ar opri atunci. Dumnezeu ar fi un munte care să stea în fața noastră. Uite muntele! — ar spune cîțiva dintre noi. Și pe urmă am tăcea.

Nu am nevoie, nu am ce face cu lumea care *este*. Mă apasă, mă înăbușă, mă acoperă. E o lume fără scăpare. Nu se poate trăi decît cu lumea care ar putea fi. Și atunci trăiești ca și cum lumea aceasta ar fi cu adevărat, ca și cum ai iubi-o și ai fi iubit de ea, ca și cum s-ar întîmpla ceva în ea.

Ne jucăm. Nu trebuie să se întîmple nimic cu adevărat. Să ne jucăm numai. Cine nu știe să se joace, acela nu-și trăiește omenia.

Într-un anumit sens, nu vreau să spun decît că viața nu trebuie efectuată pînă la capăt. O putem trăi în virtualitate; de ce s-o actualizăm? Ea se poate începe, numai; de ce s-o și sfîrșim? Lucrurile care se sfîrșesc, te sfîrșesc și pe tine. Dacă te predai lor — cînd au încetat ele de a mai fi, încetezi și tu de a mai fi.

Nu e nevoie să vezi trei zîne pe malul apei. E destul să începi să le vezi, să poți, să poți sufletește să le vezi. Pe urmă, întorci capul și fugi cît poți de repede. Dacă deschizi ochii mari și-i ațintești acolo, dacă întinzi mîna să apuci, atunci, în loc să prinzi ceva, te prinzi tu singur.

Toate lucrurile întîmplate, actualizate sînt apăsările vieții tale. Viața trebuie să nu se întîmple ca să ai cîteva libertăți în ea. Cînd faci ceva, te lași făcut o dată cu acțiunea ta. Cel mai mic lucru e o piatră pe care ți-o legi de gît. Cînd o arunci, apoi, ea te trage după ea și așa te risipesc pietrele astea toate pe drumurile astea toate.

Am impresia că oamenii nu sînt decît ceea ce spun sau fac. Sîntem scoși din noi și proiectați altundeva, cu fiecare gest pe care-l întreprindem. E un salt, sînt mii de salturi care ne constituie așa cum sîntem. Sărim o dată cu fiecare gest. (Cartea asta e și ea un salt, știu: un salt în necunoscutul lucid.)

---

¹ E vorba de Oscar Wilde . (N. ed.)

De aceea nu sîntem, în lume, decît ceea ce se întîmplă să fim. Un prieten, o dragoste, cărțile, luna de ieri-noapte, astea toate ne construiesc. Noi ne facem din propria noastră risipire. Fiecare om este dezordinea sa.

Cum să ne păstrăm? Asta ar trebui știut.

Mă gîndesc cîteodată la soluția pe care ne-o oferă atașarea de marile probleme. Prezența lor nu te consumă niciodată. Sînt atît de vaste, încît te uiți pe tine, în ele. Febra ta dureroasă de pînă a tunci, sau febra ta plăcută, dureroasă încă, cedează. Marile probleme se discută cu patimile înăbușite.

Nimic nu te angajează în ele. Moartea vecinului tău te doare. Moartea cosmică are ceva grandios, în fața căruia ființa ta încetează de a mai avea orice veleitate. Iată, atunci, că pot să mă păstrez. Iată un mijloc de a ne cantona în virtualitate. Cine nu vrea să se risipească, cine nu vrea să se lase aruncat în toate părțile, de toate vînturile — să se ascundă sub marile probleme.

E locul să transcriu aci această observație ridicolă: dacă suflă vîntul mai cu putere, te mișcă din loc. Dar mișcarea grandioasă a pămîntului te lasă în pace. Nimeni n-a căzut jos din cauza rotației pămîntului — a constatat odată un om nesperios.

Marile probleme sau, atunci, micile aventuri. Dacă vrei ca viața să nu te obosească și să nu te doară niciodată, dacă vrei s-o ocolești, ca să fii liber, ca să fii tu — pierde-te în marile probleme sau cheltuiește-te în micile aventuri. Căci ele te costă atît de puțin...

Micile aventuri sînt mai ales actele gratuite. Gratuitatea e printre singurele valori de viață suportabile, realizabile fără durere, practicabile fără consumație efectivă. Actul gratuit e actul, pur și simplu, căruia nu-i lipsește decît încrederea ta. Activezi ca și cum ai obține ceva, dar știi bine că n-ai să obții nimic. Și, de aceea, deși gestul tău e la fel de ferm, deși cheltuiala exterioară e aceeași, efectiv totuși nu te cheltuiești cu nimic.

Pentru că e o valoare care nu consumă, gratuitatea ar trebui practică pe o scară întinsă. Există, de pildă, un fel de sinucidere inutilă, sinuciderea în care nu pui nici un dezastru, nici o panică, o sinucidere în care aproape că nici nu mori. Corpul cade, dar sufletul a rămas netulburat, cu conștiința inutilității lucrurilor în el. Nimeni nu s-a sinucis pentru că printr-un punct dat nu se poate duce decît o singură perpendiculară la o dreaptă dată. Păcat.

Dar creația inutilă? Tot ceea ce e bun, odihnitor, senin, lucid, în artă, a fost creat așa. Oamenii care, depășind categoria gratuității, vor să spună neapărat ceva, să dovedească ceva — oamenii aceia sînt triști și răi.

Aventura inutilă. Excesul inutil. M-am gîndit într-o zi la o vijelioasă revoluție populară împotriva legii gravitației. N-ar fi frumos? Am ieși cu toții pe stradă, cu placarde mari pe care să stea scris: „Jos mecanica lui Newton!“ sau „Nu mai vrem să atîrnăm!“. Și lumea ar ieși la balcoane, emoționată. S-ar vărsa poate și sînge. Dar, spuneți-mi: cine s-ar cheltui în toată afacerea aceasta? Toți am pleca intacti de acolo — chiar dacă am sfîrși pe tîrghi.

Dar de ce să ieșim intacti, de ce să ne păstrăm? — va întreba cineva. Atunci, de ce să ne cheltuim? Ce sens are să dăruim cele ce avem în noi, mai degrabă decît să le păstrăm cu prudență?

E un stil nou de viață, un stil cu totul nou cînd trăiești așa, prudent. Cu puțină strategie, viața poate fi transfigurată. Am putea s-o trăim pe un plan mai vast, pe un plan universal — cine știe? Dacă lumea nu este, nu se întîmplă, dacă nu se efectuează în cazuri particulare, în acțiuni particulare, atunci începi să prinzi anumite rosturi mai ri și calme ale vieții.

N-ar trebui întotdeauna să știm cine sînt oamenii dimprejurul nostru. Dacă i-am lăsa fără nici un nume și fără nici o fișă, atunci am avea un sentiment de vagă universalitate în raporturile noastre cu ei. Există ceva de ființă în genere în noi, un vast și nobil an o nimat, care constituie demnitatea noastră de a fi. Dar lucrurile acestea le pierdem atît de ușor din vedere. Ne aruncăm în viață, ne adîncim pînă la gît în fapte particulare și uităm, în schimbul unui destin provizoriu, destinul nostru cel vast.

Cînd vrem să regăsim universalul pierdut, activăm încă, în loc să sistăm. Procedăm așa cum făceau călugării aceia tibetani care țineau femeii pe lîngă mînăstirile lor și își închipuiau că, în actul posesiunii, iau contact cu eternitatea, regăsind speța.

Dar speța nu trebuie căutată în altă parte și nu e regăsită niciodată. Speța ești, speța sîntem cu toții. Dacă era sincer, gîndul acela al călugărilor tibetani care năzuiau spre eternitate era un gînd frumos. Dar atunci cînd nu găsești eternitatea în tine, n-o mai găsești nicăieri. Cum îți poate da gustul eternității un lucru care durează, un lucru care sfîrșește?

Și, în genere: orice act sfîrșește, non-actul nu sfîrșește niciodată. Cine nu știe adevărurile astea nu trebuie să trăiască printre oameni.

Dar stilul cel nou de viață — pe care îl gîndesc paginile acestea — nu-l realizezi interzicîndu-ți cu desăvîrșire actul, nefăcînd nimic, adică. Nu spun imediat să stăm întru totul, deși susțin că nu trebuie să activăm deosebit. Între a sta și a activa există un termen mediu: a trăi lucrurile *ca și cum* le-ai practica.

Ar trebui încercată reabilitarea lui „ca și cum“. În „ca și cum“, la fel ca în actul gratuit — care e tot un fel de *ca și cum* —, activezi, dar nu te cheltuiești. Toate mișcările se fac, dar înăuntrul tău stai pe loc. Trebuie să fii întotdeauna disponibil pentru comentariul unor acte pe care totuși nu le-ai făcut. Căci fericirea nu poate fi decît comentată. Cine încearcă actualizarea ei, acela și-o fură singur.

Cea mai mare înțelepciune nu stă în act, ci în comentariul actului. Paradisul nu este pierdut, cum spun poeții și oamenii Bisericii, și nici nu poate fi găsit vreodată. Problema fericirii, de aci sau de dincolo, este poate o problemă prost pusă. Nu se poate decît vorbi despre ea *ca și cum* ar fi fost, sau ca și cum va fi, sau ca și cum este.

Ce infimă și ce elementară ar fi feri cirea dragostei, de pildă, dacă am fi lipsiți de toate comentariile asupra ei. Ceea ce ne-o face frumoasă nu sînt actele, actele acelea simple, directe, ale firii. Sînt toate căile noastre indirecte, toate romanele, toate perifrazele noastre, întreg sistemul acesta specific omenesc de a se lipsi de concret, de a vorbi despre ceva, fără *ceva*. Viața n-ar trebui trăită decît alături de ea însăși.

De altmintrelea, o astfel de viață este aproape cu neputință: i-ar trebui prea mult umor cuiva ca s-o trăiască. „Să vorbești despre ceva, fără ceva.“ Hotărît, e vorba despre biografia unui om care nu este!

VII

Despre singurătate

În câteva rînduri, fiecare om se oprește și contemplă. Vezi, își spune singur, *asta* e viața mea. Atîta tot?

Am trăit fiecare dintre noi câteva zile fericite, cu stări de corp plăcute, cu soare și natură. Mica noastră luciditate ne-a apărut deodată. Ești fericit? Da. Și nu mai vrei nimic? Atunci *asta* e limita superioară a fericirii? Dincolo, mai departe, alt undeva nimic?

Nu, am greșit drumul. Nu sînt acestea căile vieții. Soarele care urcă și coboară, pofta care cere și se satisface, senzația care începe și obosește, bucuria care strigă și deodată tace — nu lucrurile astea care se consumă rezolvă viața noastră, dacă viața noastră trebuie să aibă vreun înțeles.

Ci lucrurile care nu se consumă, care nu sfîrșesc niciodată; lucrurile acelea care durează cît dreptele paralele de mult. Adevărurile care îmi preexistă și mă lasă în urmă; ideea care nu obosește niciodată; bucuria care *stă*. Eternitatea. Căci lucrurile acestea nu încep de nicăieri și au fost de totdeauna.

Dacă cineva caută plăceri care să semene cu fericirea, aci le-ar putea afla. În acest sens, poate, spunea un poet într-o zi că „geometrii sînt fericiți, deoarece creațiile lor durează”. Dar fericirea de fapt nu privește decît lucrurile care sînt azi și nu mai sînt mîine. Bucuriile durabile depășesc întotdeauna astfel de întrebări.

Atunci, toată truda noastră trebuie să ducă la eliminarea materialului care este azi și nu este mîine. A privi lucrurile sub *specie durationis* în seamnă a te rătăci singur în durată. Viața noastră trebuie semnificată cu lucruri care să nu dureze.

Bucuria care *stă*. Ce just fixează verbul „*stă*”, așa scurt și categoric cum este, toată acțiunea de a te bucura! „Bucuria care *stă*” e formula potrivită a eternității noastre.

Dar care sînt bucuriile stătătoare? Ele se află la îndemîna oricui. De pildă, un triumghi oarecare. Nu *stă* el? Nici nu crește, nici nu scade, nici nu s-a născut și, iarăși, nu va muri. Nu e nici un progres în el și nici o prefacere. Progresul și prefacerea sînt valori istorice, nu logice.

Atunci, contemplînd triumghiul stătător, omul poate deveni și el ființă stătătoare. Din punctul de vedere al ideii în general, omul — am mai spus-o — este singura ființă care poate să *stea*. Iată, în acest caz, de ce biografia n-are sens, de ce istoria este alături de realitatea spirituală: pentru că ea e în planul duratei, și nu al adevărului.

Să spunem din nou că nu e vorba de cine știe ce adevăr astronomic, ci de adevărul nostru omenesc. Omeneste vorbind, noi putem trăi în eternitate. Noi trăim chiar în eternitate. E cea mai inexplicabilă nebulie a oamenilor aceasta de a se refugia în biologie și deci de a căuta cu voință singura durere care *nu* le este dată: aceea de a fi muritori. Căci nu sîntem muritori, e clar. Dar sîntem niște zei proști, niște nemuritori care ne-am uitat destinul. Cît de inutil încercăm să ne sinucidem!

*

Vorbind despre stele, Nietzsche, poetul, scria versul acesta: *Nur ein Gebot gilt dir: sei rein*², care vroia să rezume morala stelelor. Dar de ce să fie vorba numai despre stele, nu și despre oameni?

Este un lucru curios că oamenii nu vor să știe unde e puritatea lor, *de cînd* încep ei să fie puri. Dar știți de cînd? De la singurătate înainte.

---

² „Doar o poruncă pentru tine: fii pur” — *germ.* (N. ed.)

Mă gîndesc iarăși la acel Pascal, care a dat atîtea lecții de omenie lumii. Faptele sînt știute, dar să le povestim încă o dată, să le povestească toți de nenumărate ori.

Lui Pascal i se interzice studiul geometriei. Tatăl său — care vrea ca tînărul Blaise, în vîrstă fragedă încă, să se cultive sistematic, asimilînd înfii literatura latină și greacă — este acela care deschide lui Pascal drumul către creația liberă. Tînărul e curios să afle ce se ascunde în domeniul acel a care-i e interzis. Pune întruna întrebări, iar tatăl său nu-i răspunde decît că geometria este studiul figurilor regulate. Blaise Pascal rămîne singur, cu definiția aceasta, în odaia lui de lucru. Începe să deseneze figuri regulate, pe jos. Le botează așa cum se întîmplă, numește cercul *un rond* și operează, pe cont propriu, mai departe.

Cînd, peste cîtăva vreme, tatăl său îl surprinde, Pascal refăcuse geometria euclidiană pînă la propozițiunea treizeci și ceva, încercînd să dovedească teorema că suma unghiurilor unui triunghi este egală cu două unghiuri drepte.

Toată lumea știe exemplul acesta și tuturor ne place să-l repetăm. De ce însă nu se scoate adevărata semnificație din el?

Căci, în definitiv, cine este Blaise Pascal operînd? E spiritul, e spiritul universal, e Adam; e *omul singur*.

Iată, în fiecare din noi stă un Adam care așteaptă să fie iarăși singur. Nu trebuie să vină lucrurile spre noi, peste noi, căci lucrurile adevărate sînt înăuntru. Lumile toate sînt geometriile care așteaptă, nedesfășurate, în spiritul nostru. De ce totuși se desfășoară ele atît de greu? Poate pentru că nu sîntem toți Pascal. Dar, mai ales, pentru că lumea nu vrea să ne lase singuri.

Ne-am învățat, așa, să ne fie frică de singurătate. Toată educația noastră e făcută din aceeași groază de singurătate. Sîntem crescuți pentru a trăi între oameni, și am putea trăi atît de bine singuri... Cadrele sociale, școala, legile, prejudecățile — toate ne încarcerează spiritul. Vor să ne facă gregari. Se cheltuiesc să perfecteze ceea ce avem mai prost în noi sau ceea ce, poate, nu avem deloc.

Numai Mîntuitorul a știut că destinul nostru era de a fi singuri — și de aceea mîntuirea lui vine prin conștiință, și nu prin turmă.

Ne e frică de singurătate. Cînd rămînem singuri, luăm o carte, sau scriem o carte, sau fluierăm. De ce să ne fie frică? Poate de la singurătate înco lo începem noi înșine.

E sentimentul cel mai caracteristic al omului contemporan necesitatea aceasta de a se popula. Am crezut și eu că trebuie să trăim printre fantome, dar n-am propus niciodată fantomele imaginației, ci fantomele stricte ale spiritului. Uitați-vă la fiecare om care rămîne astăzi singur, vedeți panica de care este deodată cuprins și apoi dezordinea în care cade, dezordine peste care stăpînește, regină, imaginația confuză.

Păcatul față de omenia noastră, care ar fi trebuit să fie omenie prin exces de luciditate, se dovedește a fi astăzi exces de imaginație. Nimeni, desigur, nu are dreptul să condamne arta și nobilele ei funcțiuni; dar abuzul acesta de ficțiuni și de fantastic, chinuirea spiritului cu balauri și cu toți monștrii apocalipsului n-au servit, poate, la nimic. Ne-ar servi de infinit mai multe ori singurătatea și ieșirea din turmă. Valoarea cea mai înaltă de care am avut parte în turmă a fost spiritul cinematografic, vizionar și ficționalist. Între atîtea imagini, omul devine și el o imagine, și se îneacă.

Să concediem o dată toată această lume dezgu stătoare și miriapodică. Trebuie să întoarcem hotărît spatele celorlalți. Trebuie să ne părăsim și pe noi, să ne lepădăm de toată falsa bogăție a vieții noastre imaginative și de conținuturile noastre tulburătoare. Aci e o pisică moartă: viața mea.

Decantare, perfectă decantare chimică. Limpezirea generală a apelor. Abandonarea tuturor conținuturilor. Ceea ce îți va rămîne de spus cînd nu vei mai avea nimic, aceea este al tău.

Ale tale dintru ale tale — și numai din ele.

Singurătate și geometrie. Nu e un titlu frumos? Pentru ce? Nu știu. Poate un titlu pentru viața omului pe pămînt.

Singurătate și geometrie. Ar trebui să spun numai singurătate. Căci ce face altceva omul singur, ce face altceva Pascal, decît geometrie? Sau poate ar trebui să spun numai geometrie. Căci

unde se nasc formele, de unde încep elaborările pure ale spiritului, dacă nu din pustiurile sufletului, din nopțile sale omogene și albe?

Dar trebuie să spunem împreună: geometrie și singurătate, pentru că abia așa, când sînt puse împreună, oamenii pot înțelege ceva din sensul lor aparte.

Singurătate, geometrie și eternitate. Există o dialectică a spiritului pe care nimeni n-o poate înfrînge, căreia nimeni nu-i va pune capăt niciodată. De aci, din această linie a spiritului se desfac drumurile adevăratei vieți. Bucuriile ei sînt bucuriile simple, bucuriile formale, acte pure. Regatul veșnic al vieții noastre spirituale nu se întâlnește decît în zonele singurătății, noaptea, cînd încep să joace ielele.

...Și abia acum înțeleg de ce spunea Platon că Dumnezeu geometrizează. Căci Divinitatea e singură, nu-i așa? Prin excelență singură. Și ce poate face ființa singură, inteligența singură, pură, decît geometrie?

Nu din frică. Lui Dumnezeu nu-i e frică de singurătate, ca nouă. Nici din necesitate. Pentru Dumnezeu nu există necesitate.

Ci din voința de a trăi, într- un fel, veșnicia din ăuntrul lui.

Despre problema totului și a părților

Cînd treceam pe lîngă casa aceea care se dărîma, fumegînd de praf, și din care nu mai rămăsese întreg decît golul unei uși — mi-am adus aminte de problema totului și a părților, de întrebarea glorioasă a lui Leibniz: poate casa fugi printr-o ușă? — pe care nu reușea nimeni s-o înlătore. Iar casa, care nu mai era un tot, fugea acum, bucată cu bucată, prin ușa care nu mai era o parte, în timp ce lucrătorii dărîmau, senini, cîteva ziduri și un început de problemă.

De ce stăruie totuși problema?

Sînt oameni care cred că problemele stau în ziduri și, dacă acestea din urmă se dărîmă, acoperă sub ele și problemele. Sînt alții care cred că soluția zidurilor hotărăște de soluția problemelor și, dacă o casă nu poate fugi printr-o ușă, atunci problema totului și a părților este sfîrșită. Nu mai vorbim despre cei care cred că problemele nici nu există, ci doar zidurile.

E o specială încăpăținare a oamenilor aceasta de a se atașa de durată și lucruri durabile. Li se pare că totul e prefacere, pieire, chiar problemele și semnificațiile lucrurilor. În loc să trăiască ei viața fără de sfîrșit a semnificațiilor, le pun pe acestea din urmă să trăiască, să încorporeze durata omenească. De cele mai multe ori nu gîndim; dar întotdeauna cînd gîndim, legăm gîndul de noi înșine, de alții și de lucruri.

Nici măcar cuvîntul, logosul, faptul pur al ideii, nu stă pentru noi dincolo de lucruri. Așa, de pildă, oamenii nu gîndesc niciodată cuvintele. Ei nu știu *sensul* lor și nu le văd, poate, implicațiile. Ei nu știu nici măcar filologie, acest regres *ad finitum*, care e totuși un regres, al lucrurilor cuvîntate. De cele mai multe ori cuvintele noastre, ca și lucrurile noastre, nu au nici un regres. De aceea ne-am gîndit într-o zi că oamenii ar trebui să cînte în loc să vorbească. Cel puțin în felul acesta viața ar fi mai directă, mai spontană și mai nemijlocit vie.

Dar nu v-a durut niciodată viața? N-ați simțit cum se încheagă ceva înăuntru, cum se întregește în trup o semnificație și cere să iasă la lumină? Căci, într-o zi, toate lucrurile acestea disparate, trăirile, cărțile citite, emoțiile regionale sau generale, tristețile sau neînțelegerile, toate se organizează într-o bucată, simfonic. Ce a fost mai obsc ur și mai inexplicabil în noi prinde deodată viață, înțeles și unitate. E adevărul care a stat ascuns în lucruri, care a suferit de spargerea lor, care s-a căutat pe sine și s-a reîntregit. E adevărul din noi care se adună.

De aceea viața ar trebui să ne doară cîteodată. Nici nu știm cît adevăr avem în noi și unde e. Dar într-o zi simțim o durere undeva, în piept, și atun ci abia înțelegem de ce spunea misticul acela că simte pe Dumnezeu în pieptul lui.

Am observat ceva curios: nu e nevoie să ai dreptate pentru a putea trăi. Dar, dimpotrivă, ar trebui să nu putem trăi în ziua în care nu avem dreptate! Erorile logice ar trebui să ne dea răuri fizice; exercițiul greșit al ideii ar trebui să păgubeas că vieții noastre. Nu e admisibil să fim așa nesimțitori față de desfășurarea silogismelor și de eficiența lor logică. Ideea însăși, cea justă chiar, ar trebui să fie suferință, pasiune adînc resimțită de ființa trupului nostru.

De altfel facem neconținut imprudența aceasta de a gîndi mai departe decît sensibilitatea noastră; sau, și mai bine, de a nu urmări cu sensibilitatea parcursurile înalte ale gîndului. Ne desfacem în părți și trimitem o parte, înzestrată cu antene subtile, să inspecteze regiunile depărtate ale universului logic, în timp ce viața din noi curge pe albia ei. De ce să nu fim întregi peste tot? Sînt unele dezvoltări nefirești în ființa noastră, atît de nefirești încît au făcut din noi o dizarmonie. De pildă, noi știm, cunoaștem mintal mult mai multe lucruri decît ni s-au întîmplat afectiv. Iată un lucru care ar trebui să ne pună pe gînduri.

Mi se pare, cîteodată, că nu sîntem noi oamenii adevărați. Sîntem un fel de schiță, o încercare pentru umanitatea care ar fi trebuit să fie sau care va fi, poate, vreodată. Cel care ne-a făcut s-a

gîndit la altă umanitate și a pus pînă și în inimile noastre nostalgia altor forme de viață, mai reușite decît cele de azi. E bine să ne amintim că nu sîntem decît drumul către altceva.

Dar s-ar putea naște din noi o altă umanitate? N-am greșit noi prea mult, prea adînc? Cine știe, poate că tot mai e ceva bun în noi. Ar trebui, numai, căutat cu îngrijire, iar ochiul care priveghează ar trebui să știe cum să recunoască.

E odihnitor să constăți că, în dese rînduri, oamenii s-au gîndit la altă umanitate, la alte forme universale de viață. Sînt oameni care au propus chiar crearea unei umanități artificiale, a unei umanități absurde, poate, numai din gîndul acesta legitim al înnoirii. Montaigne propunea, într-o zi, să se creeze sate în care oamenii să vorbească latinește. Nu avea dreptate s-o ceară? Respectăm prea mult omul, facem prea puține experiențe cu el și de aceea nu ajungem la nici un rezultat nou de atîtea secole. Gîndiți-vă că, între timp, s-au realizat cîteva rase noi de animale. Onoarea de a fi om este ea atît de inatacabilă?

Am închipuit, de pildă, o plajă cu nisip fin, cu soare și copii jucîndu-se întru geometrie. Jocurile lor ar fi jocuri regulate, jocuri de măsură și ordine, simetrie și lege. Poate ar așeza pietricelele în număr determinat, cu o formă determinată, care să răspundă unor adînci înțelesuri aritmetice, și ar căuta astfel, ca Eurytos pitagoreicul, numărul constitutiv al calului și al celorlalte viețuitoare. Privind peste întinsul mării inutile, ar simți zilnic prezența problemei totului și a părților, și dezbateră ei ar fi dezbateră lor lăuntrică. De ce să nu fie cu puțință o astfel de viață, în care sensibilitatea și imaginația și-ar lua drept aliment schemele spiritului și, pe de altă parte, spiritul s-ar servi neconținut de interesele și feroarea imaginației?

Ce tip nou de umanitate ar ieși din această viață excesivă! Ceea ce pentru noi astăzi este adevăr greu dobîndit, problemă tulburătoare și deseori neînțeleasă, pentru oamenii tipului nou ar fi adevăr imediat manevrabil, tot atît de imediat ca un reflex. Penibila noastră adîncire în desfășurările adevărului ar fi pentru ei joc ușor și spontaneitate. Problemele s-ar naște de la sine, ar exista pe toate căile și în toate spiritele. Ele ar constitui viața de toate zilele a oamenilor. Nu merită odată oamenii o astfel de viață zilnică? Și tîrziu, murind, oamenii aceia îmbătrîniți în scheme și aventuri pure ar contempla încă marea întinsă și inutilă, prin care vor fi deprins, în sfîrșit, lumina care zace în problema totului și a părților.

Să nu spuneți că a promova formele, a încorpora ideile, a gîndi și a vieții geometric nu înseamnă trăire. E cu puțință și o astfel de trăire. E pasiune și febră și aci. Emoția îndeletnicirilor stricte suspendă provizoriu exercițiul vital, pentru a-l relua apoi pe alt plan de existență, mai curat, mai uman. Iar dacă exercițiul formelor pare a sfîrși la calm și netulburare, să știți că acestea sînt numai mască, așa cum era mască fața liniștită a zeului mării din antichitate, așa cum e aparență suprafața netedă a mării agitate în adîncuri.

E absurd să se creadă că viețuirea în forme nu este încă viețuire. Că, lipsită de caracterul irațional, de ceea ce e tulburător și insesizabil în ea, viața nu *este*. Formele pot fi foarte bine înțelese drept conținuturi de viață, după cum, pe alt plan, formele au putut fi înțelese drept conținuturi de cunoaștere. Astăzi ne este îngăduit să gîndim felul nostru de a gîndi, să cunoaștem felul nostru de a cunoaște, să reflectăm, întorcîndu-ne privirile î năuntru, as up ra intelectului însuși, asupra propriului nostru intelect. De ce gîndirea să se poată răsfrînge asupra ei, și viața să nu se răsfrîngă și ea î năuntru?

Am trăit prea mult în afară, înrîuriți de lucruri străine nouă. Lucrurile din afară ne cheamă în toate părțile și ne amăgesc. Sînt prea multe, și ființa noastră este una. Ar trebui să le mai împuținăm, sau măcar să nu ascultăm de chemarea lor, pentru a nu vedea cît sînt de multe. *Entia non sunt multiplicanda*. ūtatul complet, din W. Occam, este: *Entia non sunt multiplicanda praeter necessitatem*, adică: „Cele ce sînt nu trebuie sporite dincolo de necesitate.“ (N. ed.)>

Singurul lucru de încercat, în această monadologică lume, este să punem ferestre peste tot. Să punem ferestre nu pentru a privi în lucruri, căci așa ne-am depărta și mai mult de noi înșine; ci pentru a face lucrurile să ne vadă.

Sîntem noi, peste tot, și nicăieri nu trebuie să găsim altceva decît propria noastră substanță. Să nu ne mai „pierdem în lume“. Să ne strîngem bine împrejurul înțelesurilor noastre, să le încorporăm și să facem din ele hrana zilnică a vieții noastre lăuntrice.

Și așa precum, privitor la totul organic, durerea părții este obsesia totului — așa să fie și la noi exercițiul ideii: o obsesie a întregului, o posesiune organică, totalizatoare. Căci de ce mîna mea stîngă să știe de durerea piciorului meu drept — și coapsele mele să nu știe nimic despre voluptatea ideii de compunere a formelor?

Despre păcat

M-am gândit multă vreme cum am putea face ca ideile noastre să devină stările noastre de corp. Dar numai misticii cunosc tainele corpului și înmurrile prin care să-l însuflețească. Ei singuri știu să-și treacă voința în sînge. Cum aș vroi să le fur arta lor de a pătimi!

Mi-ar fi plăcut să îmbolnăvesc realitatea cu idei — și atunci cel dintîi suferind aș fi fost eu însumi. De ce nu este întotdeauna adevărul o emoție sau o patimă?

Poate pentru că sînt prea multe rețineri în corpul nostru. Adevărul nu poate încă tulbura viața, pentru că viața e sălbatică; nu ascultă de nimeni. Ne-ar trebui o pregătire biologică anumită, ar trebui poate schimbat totul, de jos în sus, ca să putem face corpul să răspundă la toate chemările gândului.

Între timp, viața tulbură adevărul. Tot ceea ce se referă la întîmplările propriu-zise de viață e nesigur și neștiințific. Un gânditor spunea odată: dacă morala n-ar privi pasiunile omenești și viața noastră sufletească în genere, atunci ea ar putea fi tot atît de riguroasă și sigură ca oricare știință deductivă. Și adăuga: „iar dacă geometria s-ar opune atît de mult patimilor noastre pe cît o face morala, atunci am contesta-o și viola-o și pe ea tot atît de mult“.

Că adevărul e incert din cauza vieții și viața, la rîndul ei, nu poate deveni certă prin adevăr — iată un lucru pe care niciodată nu-l regretăm îndeajuns.

E comun tuturor oamenilor cu adîncă viață interioară idealul de a face spiritul să pătrundă în carne. E una din constantele voinței de a fi om aceasta de a voi să dai semnificații materiei brute din tine. Și într-adevăr, dacă spiritul nu reușește să pătrundă în carne, dacă voința mea liberă nu se poate insera în biologie, dacă absurditățile și excesele omului nu pot deveni ereditate — atunci lucrurile nu servesc la nimic.

Căci la ce servesc lucrurile? La ce servesc arborii din fața noastră și întinsurile și apele, atîta vreme cît nu le organizăm? Ele sînt tot atîtea obstacole pentru noi, sînt zidurile grele și înalte ale lumii. Dar cît de ușoare devin toate cînd inima ți se deschide și crezi, de pildă, în Dumnezeu și-l vezi peste tot în lume... Nu, lumea nu e grea. Numai, noi nu știm întotdeauna ce să facem cu dînsa.

Cum am putut ajunge să fim străini de propriul nostru corp? Să gândim una și să ne fie foame de altceva? Ci corpul trebuie pus și el în slujba gândului; trebuie să fie copilul lui, făptură după chipul și asemănarea lui.

Dar pentru aceasta e poate nevoie de o nouă definiție a ideii de experiență. Nu-mi dau seama prin ce neînțelegere poate fi calificat drept experiență de viață un cerc de întîmplări adunate din toate colțurile lumii, răsărite în drumul nostru către lucruri și căzute deodată aci, în zonele noastre felurite de viață. Oamenii cred că experiența e număr de fapte și că se măsoară cu anii. Dar anii sînt proști și întîmplați; iar numai neîntîmplarea poate da un răspuns întrebărilor noastre. De ace ea trebuie să organizăm experiența vieții. Trebuie să creăm artificial, am mai spus-o, ca într-un laborator. Să facem din viață un laborator unde să experimentăm deliberat ipotezele noastre.

Iată de ce, de-a lungul acestor rînduri, am gândit tot timpul o ipoteză a cărei experimentare o încercam. Era ipoteza că ideile nu au o singură dimensiune, ci mai multe. Că ele nu trăiesc numai în planul logic, dar răspund întregului nostru sufletesc: sînt și necesitate de adevăr, dar și emoție; sînt schemă și bucurie. Ideea nu este lineară, sau atunci, este prin greșeală. Am încercat aci să desfacem brațele unui unghi prea multă vreme lipite unul de altul; am transformat o falsă linie într-o cuprindere, pe un nou plan, a vieții.

Și totuși simt acum, la capăt, că viața nu se lasă cuprinsă. Trebuie să încerci o dată, trebuie să în cerci de două ori. Peste tot în tine sînt rezistențe, peste tot empiria te întîrzie. Nu e nimic de făcut, decît să iei truda de la capăt. De cîte ori?

Nu, nu putem muri așa. Trebuie să trecem cui va adevărul nostru, ceea ce a fost bun și drept în noi. Altfel nici noi n-am servit la nimic. Trebuie să prelungim modul nostru de a fi, voința noastră de a fi.

Ce curioasă e această necesitate de a te prelungi în toate, în carne ca și în spirit; de a prelungi pînă și logicul!

Dar prelungim logicul prin carne, deci ne contrazicem. Ieșim din cercul actelor pure ale geometrizării și ideatei, pătrundem în cercul actelor vitale, pentru a putea reface altă dată viața pură pe care o vroisem. Ieșim — pentru a cădea astfel în păcat. E un păcat lucid, voluntar, calculat, dar este o ieșire din legile jocului nostru, deci e încă păcat. Căci păcatul e activitate, e non-geometrie.

...Dar acum s-a sfârșit. Trebuie să te pleci. Trebuie să refaci viața cu desăvîrșire, de la biologie în sus. Trebuie să pui calculul tău cît mai adînc în detrimentul firii, așa ca nimic din omul care se va naște să nu mai fie reținere.

Tu ai avut prea multe rețineri — e adevărat. De aceea viața ta n-a fost cu putință. Dar celălalt va fi liber, căci va găsi peste tot — în porniri, în instincte, în fire — armonii. Așa te-aș fi vroit pe tine. Dar elaborările tale erau prea tîrzii. Veneau după ce biologia își sfîrșise conspirația.

Nu e nimic, acum începi din nou. Și iată istoria care se reface, neobosita istorie a sensului unic...

Notă

Prezenta ediție reproduce ediția princeps din 1934 în limitele modificărilor de rutină (actualizarea ortografiei, unificări de lexic, eliminarea unor evidente greșeli de tipar etc.). S-au adăugat totodată titlurile de capitole, care în ediția princeps apăreau numai în Cuprins.

Editura

Cuprins

Prefață / 5
I Despre culturile de tip geometric / 7
II Despre bucuriile simple / 29
III Despre istorie / 36
IV Despre imposibilitatea de a face orice / 45
V Despre Dumnezeu / 58
VI Despre omul care nu este / 66
VII Despre singurătate / 74
VIII Despre problema totul și a părților / 81
IX Despre păcat / 88
Nota editurii / 93

Apărut 1992
Culegere și paginare pe calculator: ADISAN S.R.L.
Imprimat la ROMCART S.A.
București, România
Conversie în format Winword 2.0 IBM-PC:
T-D1(yth_1100ro@yahoo.com)